

คำนำ

พุทธประวัติตอนมัชฌิมโพธิกาลนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงรจนาไว้. ต้นฉบับรวมอยู่กับ ต้นฉบับหนังสืออื่นหลายเรื่องที่พระดำหนักจันทร์ วัดบวรนิเวศวิหาร อันเป็นที่เก็บรวบรวมหนังสือและต้นฉบับพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ. เดิมเข้าใจกันว่า พุทธประวัติตอนนี้ยังไม่ได้เริ่มรจนา เพียงแต่ปรารภ จะทรงรจนา ดังที่ทรงแสดงไว้ในคำนำในหนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑. เจ้าหน้าทีของวัดฝั่งมาพบเรื่องนี้เข้า ในเมื่อเลือกต้นฉบับพระนิพนธ์ เพื่อพิมพ์แจกในงานบำเพ็ญกุศลถวาย ในสุรทินตรงกับวันสิ้นพระชนม์ ในวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงปรารภจะทรงรจนาพุทธประวัติจนจบเรื่อง ตลอดถึงสังคิติกถา ปันเป็น ๔ วิชาค ดังแจ้งอยู่ในพระนิพนธ์คำนำในพุทธประวัติเล่ม ๑.

แต่เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงรจนาแล้วเพียงเล่ม ๑ ตอนปฐมโพธิกาล ไม่ทันความต้องการใช้ในการเรียนพุทธประวัติ จึงทรงคิดแปลงแก้ไขหนังสือปฐมสมโพธิตอนนิพพาน ที่สมเด็จพระสังฆราช (ปุสุสเทว) ทรงรจนาไว้เป็นพุทธประวัติเล่ม ๓ ตอนปัจฉิมโพธิกาล, ด้วยทรงมุ่งให้ใช้เป็นหนังสือเรียนไปพลาง กว่าฉบับใหม่ จะทรงรจนาเสร็จ, เพราะตอนมัชฌิมโพธิกาลเป็นเรื่องไม่มีอนุสนธิ คือจบในตอน ๆ เพียงเล่ม ๑ กับเล่ม ๓ ก็พอเข้าเรื่องกันได้ เช่นได้เคยทรงใช้พุทธานุพุทธประวัติกับนิพพานสูตรควบกันเป็นหลักสูตรแห่งการเรียนพุทธประวัติมาแล้ว. (ความขื่อนี้มีแจ้งอยู่ในพระนิพนธ์คำนำในพุทธประวัติเล่ม ๓). พุทธประวัติที่ใช้เป็นหลักสูตรการเรียน จึงมีเพียงเล่ม ๑ และเล่ม ๓.

พุทธประวัติตอนมัชฌิมโพธิกาลนี้ ทรงรจนาไว้ได้เพียง ๓ ปริเฉท คือ ปริเฉทที่ ๕ ที่ ๑๐ ที่ ๑๑ ต่อจากปริเฉทที่ ๘ ในพุทธประวัติ

เล่ม ๑ จึงนับเป็นพุทธประวัติเล่ม ๒.

เพียงที่ทรงรจนาไว้นี้ ก็ให้สำเร็จประโยชน์ในการศึกษาพุทธประวัติส่วนมัชฌิมโพธกาสืบต่อจากปฐมโพธกาส ถือเป็นแบบเรียนพุทธประวัติเล่มหนึ่ง. ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาย่อมอ่านหรือศึกษาไว้จบเฉพาะตอน ๆ เพราะเป็นเรื่องจบในตอน ๆ ไม่มีอนุสนธิ และอาจถือเป็นแบบเพื่อรจนาต่อไปได้โดยสะดวก. น่าเสียดายที่ทรงรจนาไว้ไม่ได้มาก เพราะเวลาแห่งพระชนมชีพของพระองค์ไม่อำนวย แต่ก็ได้ทรงฝากได้ (ในกัณำพุทธประวัติเล่ม ๑) แก่ผู้สนใจในเรื่องนี้ ให้เสาะหาสอบสวนให้คงแก่เหตุผลรจนาขึ้นไว้ เพื่อความรู้ในเรื่องนี้เจริญขึ้นโดยลำดับ.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ได้พิมพ์พุทธประวัติมัชฌิมโพธกาสนี้ แจกถวายกุศลในสุรทินตรงกับวันสิ้นพระชนม์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ในวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ซึ่งเป็นปีครบที่ ๓๐ เป็นปฐม, และได้จัดพิมพ์เป็นพุทธประวัติเล่ม ๒ เพื่อให้เรื่องพุทธประวัติมีบริบูรณ์ ตามพระประสงค์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ พระองค์ผู้ทรงรจนาขึ้นไว้.

ในการพิมพ์ครั้งนี้ คณะกรรมการแผนกตำราได้ตรวจชำระอักษรจัดวรรคตอน และบอกที่มา กับชี้แจงความบางประการไว้ที่เชิงหน้านั้น ๆ.

ขออุทิศกุศลจริยาทุกประการ บูชาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ พระองค์นั้น ผู้ประทานแสงสว่างคือวิทยาแก่ผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนาทั่วไป.

แผนกตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธประวัติ

มัชฌิมโศกกาล

ปริเฉทที่ ๕

ทรงบำเพ็ญพุทธกิจในมคธชนบท

พรรณานัดิน

มคธชนบทนั้น อยู่ในเขตมัธยมชนบท ตั้งอยู่ในภาคแห่งชมพูทวีปตอนใต้ รวมอังกชนบทอันอยู่จดด้านเหนือ เข้าเป็นมหาอาณาจักรเดียวกัน มีกรุงราชคฤห์เป็นพระนครหลวง มีมหากษัตริย์ทรงอำนาจสิทธิ์ขาดเป็นผู้ปกครอง มีราชอิสริยยศเป็นมหาราชหรือราชาธิราช ในสมัยที่พระศาสดาเสด็จมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก พระเจ้าพิมพิสารทรงปกครอง, เช่นเดียวกับประเทศเอเชียกับประเทศฮุงการี ในมัธยมยุโรป รวมเป็นมหาอาณาจักรเดียวกัน อยู่ได้ปกครองแห่งมหาราชเดียวกัน เมื่อก่อนเกิดมหาสงครามใน พ.ศ. ๒๔๕๗. มคธชนบทนั้น โดยอนุমানตามระยะทางเสด็จพุทธจาริก จดกาสิชนบท อันสมทบกับโกศลชนบทในด้านเหนือ, จดวัชชีชนบทในด้านตะวันออก, จดมหาสมุทรหรือจดกลิงชนบทที่ปรากฏเมื่อภายหลังในด้านใต้, จดชนบทอะไร ในด้านตะวันตกยังไม่พบทางอนุমান, มีแม่น้ำคงคาไหลผ่านอาณาเขต หรือเป็นพรมแดนตะวันออก. กรุง

ราชคฤห์ ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำตโปทา ห่างจากแม่น้ำคงคา ตามอรรถกถา
ธรรมบท ๕ โยชน์ มีแม่น้ำมหิไหลผ่านอาณาเขตอังคชนบททางเหนือ
เมืองใดเป็นนครหลวง เมืองนั้นย่อมมีชื่อเสียง เพราะเป็นเมืองรุ่งเรือง
บริบูรณ์กว่า มีอำนาจบังคับบัญชาเมืองอื่น และเป็นที่มาแห่งคนต่างเมือง
ต่างด้าว, ในปกรณจึงกล่าวการเสด็จมคชนบทว่า เสด็จกรุงราชคฤห์.
ต่อกล่าวถึงเรื่องอันเกิดในระหว่างเสด็จเดินทาง จึงออกชื่อมคชนบท
ตามความสนใจ. โดยนัยนี้ จักนับชนบทที่เสด็จพระพุทธดำเนินกำหนด
ด้วยเสร็จประทับที่นครหลวงเป็นที่ตั้ง เริ่มแต่มคชนบทเป็นต้นไป.

ประทานอุปสัมปทาแก่พระมหากัสสปะ

คราวหนึ่ง พระศาสดาเสด็จจาริกโปรดประชาชนในมคชนบท
ประทับอยู่ที่ไร่ร่มไทร เรียกว่า พุทฺตตกนิโครธ ในระหว่างกรุงราช-
คฤห์และเมืองนาลันทาต่อกัน. ในเวลานั้น ปีปผลิมาณพกัสสปโคตร มี
ความเบื่อหน่ายในการครองเรือน ละฆราวาสเสียดื้อเพศเป็นบรรพชิต
ออกบวชอุทิศพระอรหันต์ในโลก จาริกมาจนถึงที่นั่น เห็นพระศาสดาเข้า
มีความเลื่อมใสเข้าไปเฝ้า รับเอาพระองค์เป็นพระศาสดาของตน, ทรง
รับเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ด้วยประทานพระโอวาท ๓ ข้อว่า
กัสสปะ* ท่านพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละเอียดและความเกรง
ไว้ในภิกษุ ทั้งที่เป็นผู้เฒ่า ทั้งที่เป็นผู้ใหม่ ทั้งที่เป็นปานกลาง เป็น
อย่างแรงกล้า ดังนี้ข้อ ๑, เราจะฟังธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่ง

๑. ส. นิทาน. ๑๖/๒๖๐. สมนต. ๑/๒๘๒.

ประกอบด้วยกุศล เราจักเงี้ยหลุงฟังธรรมนั้น พิจารณาเนื้อความ
ดังนี้ข้อ ๑, เราจักไม่ละสติที่ไปในกาย คือพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์
ดังนี้ข้อ ๑, ครั้นทรงสั่งสอนอย่างนี้แล้ว เสด็จหลีกไป.

ในพระโอวาทนี้ พระศาสดาศาสตร์เรียกท่านปิณฑลว่า กัสสปะตาม
โคตรของท่าน, เมื่อเข้ามาอยู่ในพระธรรมวินัยนี้แล้ว ภิกษุสหธรรมิก
เรียกท่านว่า พระมหากัสสปะ เพื่อหมายรู้ต่างจากพระกัสสปะรูปอื่น
เช่นพระกุมารกัสสปะ ดังจะหมายว่า กัสสปะใหญ่ กัสสปะน้อย. การ
บวชอุทิศพระอรหันต์ในโลกของท่านนั้น เป็นธรรมเนียมกล่าวในบาติ
ไม่เฉพาะแต่ของพระมหากัสสปะ ของท่านผู้อื่นเช่นของท่านปุณณาสก
ก็มี, ดูเป็นที่ว่า ท่านเหล่านั้นยังไม่ปลงใจว่าจักรับใครเป็นศาสดา
พระศาสดาของเรา แรกทรงผนวชดูทั่วที่ก็อย่างนี้ แต่เพราะจะได้เป็น
พระศาสดาประกาศพระศาสนาเองกระมัง ท่านจึงไม่กล่าววาทรง
อุทิศพระอรหันต์ในโลก. การบวชอย่างนี้คล้ายธรรมเนียมบวชเป็น
สันยาสีของพวกพราหมณ์. ผู้ปรารถนาจะบวชเป็นสันยาสี ต้องเป็นผู้
ครองเรือนที่เรียกว่าคฤหัสถ์มาก่อน จนถึงบุตรสืบสกุลตามนิยมของ
พวกพราหมณ์ว่า จักไม่ตกขุมนรกชื่อปุตตะแล้วเป็นบวชได้ ไม่จำเป็น
จะต้องออกไปอยู่จำศีลในป่า เป็นวนปรตตะอีกชั้นหนึ่งก่อน หรือบวช
จากชั้นนั้นก็ได้. การบวชก็คือละการครองเรือน ปลงผมจุกที่พวก
พราหมณ์ไว้นั้นเสีย โคนโล้นทั้งศีรษะ นุ่งห่มผ้าสีเหลืองหม่น ได้แก่
ผ้ากาสาเยของเรา นุ่งผืนห่มผืน เทียวภิกขาจารเลี้ยงชีวิต เข้าอยู่ใน

ป่า มีมรรยาทอันจะพึงรักษา มีภาวนาอันจะพึงบำเพ็ญตามวิธี ไม่ปรากฏว่าตั้งอยู่เป็นหมู่เป็นคณะ. การบวชอย่างนี้ทำต่อหน้าปุโรหิต คือผู้อำนวยการพิธีและแขกผู้มาประชุมเป็นการเด็ดเดี่ยว. การบรรพชาของพระศาสดา โดยโหวตของพระมัชฌิมภานิกายกาณคจารย์ที่ว่า ปลงพระเกศและพระมัสสุ ทรงผ้ากาสาเยื่อเทศผนวชต่อหน้าพระชนกพระชนนี ผู้กำลังทรงกันแสงอยู่ แม้นด้วยการบวชเป็นสันยาสีของพวกพราหมณ์.

อาการทรงรับพระมหากัสสปะเข้าในพระธรรมวินัยและโปรดให้รับพระพุทธโฆสาวาท ๓ ข้อนี้ พระอรรถกถาจารย์แยกเป็นวิธีอุปสัมปทาอย่างหนึ่ง จุดประธานแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี ด้วยโปรดให้รับครุธรรม ๘ ประการ, แต่วิธีหลังแลเห็นชัด เพราะเป็นครั้งแรกที่ประธานอุปสัมปทาแก่สตรีให้เป็นภิกษุณี และไม่ได้ประธานเอหิภิกขุอุปสัมปทาเลย. ส่วนวิธีต้น เห็นไม่พ้นไปจากประธานเอหิภิกขุอุปสัมปทา.

พระมหากัสสปะได้ฟังพุทธโฆสาวาททรงสั่งสอนแล้วบำเพ็ญเพียรไม่ช้านัก ในวันที่แปดแต่อุปสมบท ได้สำเร็จพระอรหัต. ท่านทรงคุณธรรมอย่างไร ได้เอภรรษุระพระศาสนาอย่างไร จักกล่าวในประวัติของท่านในอนุพุทธประวัติ.

พระมหากัสสปะ ก็ว่าได้รับอุปสมบทเป็นเอหิภิกขุ จากพระศาสดาที่กรุงราชคฤห์ แต่เป็นเรื่องเล่าในอรรถกถา จักเอาไว้กล่าวใน

ประวัติของท่านในอนุพุทธประวัติ.

พุทธกิจที่ได้บำเพ็ญในมคชนบท ในคราวแรก ๆ เนื่องด้วยการประทานอุปสมบทเป็นพื้น จนมีพวกคนผู้ไม่เลื่อมใสกล่าวติเตียนว่า พระสมณโคดมชักนำเพื่อความเป็นผู้ไม่มีบุตร เพื่อความเป็นหม้าย เพื่อความขาดแห่งสกุล. พวกพราหมณ์ย่อมถือตามโอวาทของพระพรหมเป็นเจ้าว่า ให้แผ่พืชพันธุ์ให้แพร่หลาย ย่อมนิยมในความเป็นผู้มีบุตรสืบสกุล มีได้มากเพียงใดยิ่งดีเพียงนั้น แลถือกันว่า คนผู้ไม่มีบุตรผู้จะทำทักษิณาเมื่อตายแล้วย่อมตกขุมนรกชื่อปุตตะ ต่อมิบุตรจึงปิดขุมนรกนั้นได้. ชวามครครั้งนั้น ถือเหมือนอย่างพวกพราหมณ์กระมัง จึงได้ติเตียนในกาชักนำคนให้บวช, แต่การครหาอันมีอยู่ไม่ช้าพอคนทั้งหลายทราบเข้า ตัวตัวสมัครเอง เหมือนผู้บวชเป็นสันยาสี ไม่ใช่ถูกล่อลวงหรือถูกบังคับจับใจ ก็สงบไปเอง.

มหาสันนิบาตแห่งพระสาวก

ครั้งพระศาสดา เสด็จประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์พระนครหลวงแห่งมคชนบท ได้มีการประชุมใหญ่แห่งพระสาวกคราวหนึ่ง เรียกว่า จาตุรงค์สันนิบาต แปลว่าการประชุมมีองค์ ๔ คือพระสาวกผู้เข้าประชุม นั้น ล้วนเป็นพระอรหันต์อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว นับเป็นองค์ ๑, พระสาวกเหล่านั้นล้วนเป็นเอหิภิกขุ สาวกครั้งแรกผู้ได้รับอุปสมบทที่พระศาสดาประทานเอง นับเป็นองค์ ๑, พระสาวกเหล่านั้นไม่ได้นัดหมายต่างมาพร้อมกันเข้าเอง นับเป็นองค์ ๑, พระศาสดาประทานพระบรม-

พุทธโฆวาท ซึ่งเรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ ย่อหัวใจพระพุทธศาสนาแสดง นับเป็นองค์ ๑, มหาสันนิบาตนี้ได้มีแล้ว ณ เวฬุวนาราม ในวันมาฆ-ปุรณมีดิถีเพ็ญแห่งมาฆมาสคือเดือนสาม ที่เป็นวันทำพิธีศิวราตรีของ พวกพราหมณ์ เวลาบ่าย. การประชุมนี้มีชื่อเล่าต่อมาในพระศาสนา จนถึงยกขึ้นกล่าวเป็นพระเกียรติของพระศาสดาในมหาปทานสูตร* และ เป็นอภิลักขิตสมัยที่ทำบูชาของวัดทั้งหลาย เรียกว่ามาฆบูชา.

พิจารณาองค์สี่และความยกย่องประกอบกัน น่าจะสันนิษฐาน เห็นว่า พระสาวกผู้มาประชุม นั้น คือพระสาวกผู้อันพระศาสดาทรง ส่งไปประกาศพระศาสนาในชนบททั้งหลาย ต่างมาเพื่อเฝ้าเยือนพระ ศาสดา แต่เพ็ญยามากด้วยกัน จนถึงให้เกิดความรู้จักประหลาด และชื่นบาน ของพระศาสดาและพระสาวกผู้ได้พบกันและกัน, เมื่อ สาวกมาอยู่พร้อมกันมากเช่นนี้เป็น โอกาสที่สมควรดี, พระศาสดาจึงได้ ตรัสให้มีประชุมและทรงแสดงหัวใจพระศาสนา เพื่อพระสาวกจะได้ ถือเอาเป็นหลักสำหรับสอนพระศาสนา. พิจารณาน้ำพระหฤทัยของ พระศาสดา เมื่อได้เห็นสาวกผู้ร่วมอริยาศัยในการแผ่ประโยชน์ให้แก่ โลก มาออพร้อมกันอยู่มาก จะทรงพระโสมนัสสักปานไร, แม้พวก พระสาวกได้เฝ้าพระศาสดาพร้อมกันมาก และได้พบกันเองผู้มีธุระร่วม กันเป็นหมู่ใหญ่ คงมีใจเบิกบานเหมือนกัน, การประชุมครั้งนั้นจึงติด อยู่ในใจของพวกพระสาวกไม่รู้ลืม จึงยกย่องเป็นสำคัญสืบกันมา.

ฝ่ายพระคันถรจนายกกล่าวจำนวนแห่งพระสาวกผู้มาประชุมว่า ๑,๒๕๐ องค์ และชี้เอาพระชฎิลเก่าพวกพระอรุเวลกัศสป ๑,๐๐๐ รูป และพระปริพาชกเก่าพวกพระอัครสาวก ๒๕๐ รูป และกล่าวถึงกาละ ว่าได้มีในวันพระสารีบุตรได้บรรลุพระอรหัต. ถ้าเป็นพระสองพวก นั้น ไม่สมกับองค์ว่า ต่างมา หาได้รับนัคหมายกันไม่. พระสองพวก นั้นอยู่ในสำนักพระศาสดา นับองค์นั้นทำอะไร, ถ้าไม่มีองค์นั้น การประชุมก็ไม่อัศจรรย์อะไร. ข้อว่าได้มีในวันพระสารีบุตรได้สำเร็จพระ อรหัตเล่าก็ไม่สม, เมื่อคราวนั้น เสด็จอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏ, คราว ประชุมนี้ เสด็จอยู่ ณ เวฬุวัน. อนึ่ง ถ้าได้มีในวันนั้น ต้องไม่ใช่วัน มาฆปรุณี เพราะวันนั้นยังเป็นเวลาเสด็จอยู่ที่ตำบลอรุเวลา กำลังทรง ทรมานพระอรุเวลกัศสปอยู่. มีเรื่องเล่าในคัมภีร์มหาวรรคพระวินัยว่า ถึงฤดูหนาว ๘ วันในราวเดือนมาฆะกับเดือนผักกูดะ คือเดือนสามกับ เดือนสี่ พวกชฎิลลงอาบน้ำในแม่น้ำเนรัญชราพากันหนาวสั่น, พระ ผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิรมิตเตาเพลิงไว้ให้ผิง, พวกชฎิลได้เห็นพระ

๑. วิ. มหา. ๔/๕๘. ฤดูหนาว ๘ วันในราว ในบาลีใช้ศัพท์ว่า อนตรภูจกาสุ มีแก้ในอรรถกถา (มโน. ปุ. ๒/๑๔๘) ว่า อนตรภูจโกติ มาฆผกคณานัน อนตเร อภูจทิวสปริมาโณ กโธ. มาฆสุส หิ อวसानะ จตุตาโร ทิวสา ผกคณสุส อาทิมุหิ จตุตาโรติ อนตรภูจโกติ วุจติ. ถือเอาความว่า ๘ วันในราวเดือนมาฆะและเดือน ผักกูดะ คือ ๔ วันในที่สุดเดือนมาฆะ และอีก ๔ วันในต้นเดือนผักกูดะ เรียกว่า อันตรภูจกะ. ในครั้งก่อน นับวันพระจันทร์เพ็ญเป็นวันเต็มเดือน นับวันแรมค้ำหนึ่ง เป็นวันปาฏิบต คือเริ่มเดือนใหม่ วันเพ็ญมาฆะจึงอยู่ใน ๘ วันนั้น.

พุทธานุภาพ, กว่าจะไปรดพวกชฎิลได้หมด จนถึงพระสารีบุตรได้สำเร็จ พระอรหันต์ วันยังอีกยาว, บางทีวันที่พวกชฎิลลงอาบนํ้าตัวเองเป็น วันที่ทำพิธีสวดไตรของพวกพราหมณ์. ตามเหตุอันกล่าวมา การประชุมสาวกครั้งนั้น น่าจะเป็นคราวอื่นจากวันที่พระสารีบุตรบรรลุพระอรหันต์ ทั้งในคัมภีร์มหาวรรคพระวินัยก็เล่าแต่เรื่องอัครสาวกบรรพชาหาได้เล่าถึงสาวกสันนิบาตนี้ไม่.

โอวาทปาฏิโมกข์นั้น เป็นคำประพันธ์ ๓ คาถากิ่ง คาถาที่ ๑ แสดงว่า ชนดิ คือความอดทน เป็นตบะอย่างยอด, ท่านผู้รู้กล่าวนิพพานว่าเป็นยอด, บรรพชิตผู้ฆ่าผู้เบียดเบียนสัตว์อื่น ไม่ใช่ชื่อว่าเป็นสมณะ. ข้อที่ทรงยกชนดิขึ้นตรัสนั้น แสดงว่าศาสนธรรมคำสอนของพระองค์ เป็นไปเพื่อให้อดทนต่อเย็นร้อนหิวระหาย ถ้อยคำให้ร้ายใส่ความด่าว่า และทุกขเวทนาอันแรงกล้าเกิดแต่อาพาธ, ข้อที่ทรงสรรเสริญนิพพานว่าเป็นยอดนั้น แสดงว่าผลแห่งการปฏิบัติพุทธศาสนาเป็นอย่างสูงนั้น คือทำใจไม่ให้ตัณหาคือความอยากรักรังไว้ได้, ข้อที่ตรัสบรรพชิตผู้ฆ่าผู้เบียดเบียนสัตว์ว่าไม่เป็นสมณะนั้น แสดงว่าศาสนธรรมของพระองค์เป็นไปเพื่อมีเมตตากรุณาในสัตว์ทั้งปวง. คาถาที่ ๒ แสดงว่า ไม่ทำบาปทั้งปวง ยังกุศลให้บริบูรณ์ ยังจิตของตนให้ผ่องใส เป็นศาสนธรรมคำสอนของท่านผู้รู้. ข้อที่ห้ามการทำบาปและให้บำเพ็ญกุศลนั้น แสดงว่าพระพุทธศาสนาไม่เป็นแต่เพียงสอนให้เว้นจากความชั่วเท่านั้น ยังสอนให้ทำดีด้วย ไม่ใช่เพียงเว้นจากฆ่ากัน

เบียดเบียนกันแล้วเป็นไฉน ๒. ยังการช่วยอุปถัมภ์บำรุงชีวิตและความสุข
ของกันและกันด้วย, ข้อที่ทรงยกการทำจิตให้ผ่องใสขึ้นตรัสนั้น
แสดงว่าความบริสุทธิ์เป็นคุณที่นิยมในพระพุทธศาสนา. คาถาที่ ๓
กับอีกทั้งว่า ความไม่พุดซ้อนขอดกัน ความไม่ประหัดประหารกัน
ความสำรวมในปาฏิโมกข์ ความรู้จักประมาณในอาหาร ความเสพ
ที่นอนที่นั่งอันสงัด ความประกอบในทางจิตอย่างสูง เป็นคำสอนของ
ท่านผู้รู้. ข้อที่ทรงยกข้อนี้ขึ้นตรัสนั้น แสดงว่าการพุดซ้อนขอด
กันก็ดี พุดเสียดแทงกันก็ดี ทะเลาะกันก็ดี การชกกันตีกันก็ดี ไม่เป็น
การดีสำหรับหมู่สมณะ, อันสมณมณฑล สมควรมีขนบธรรมเนียม
เป็นเครื่องนำความประพฤติอันดีสงบเรียบร้อย ไม่เป็นผู้เห็นแก่กิน
ยินดีในที่เสียบ บำเพ็ญภาวนารักษาจิตให้เป็นสมาธิ โอวาทปาฏิโมกข์
มีความสังเขปดังกล่าวมาละนี้.

สาวกผู้เที่ยวสอนพระพุทธศาสนา คงจะยกเอาธรรมในโอวาท-
ปาฏิโมกข์นี้ บทหนึ่งหรือหลายบทขึ้นแสดงโดยอนุรูปแก่บริษัท. ได้ยิน
ว่า พระศาสนาเองก็ทรงยกขึ้นตรัสประทาน โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ ใน
วันอุโบสถทุกกึ่งเดือน มางดเสียเมื่อได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์เอา
สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ มาสวดในที่ประชุมแทน เรียกว่าสวด
ปาฏิโมกข์แล้ว.

ทรงอนุญาตเสนาสนะ

ในคราวเสด็จกรุงราชคฤห์ครั้งแรก พระเจ้าพิมพิสารทรงถวาย เวฬุวนารามเป็นที่ประทับพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์, เวฬุวนารามนั้น เข้าใจว่าเป็นสวนหลวงคงมีเรือนโรง เช่นค่านักเป็นที่ประทับ ศาลาเป็นที่พัก ข้าราชการ เรือนสำหรับคนอยู่เฝ้า. การที่ทรงถวายนั้น ดูเหมือนกับ ทรงยกไว้ให้เป็นที่พักของพระสงฆ์. ในเวลาที่พระสงฆ์จาริกไปอื่นการดูแลรักษาเป็นธุระของเจ้าหน้าที่ไม่ใช่เป็นสังฆารามอันพระสงฆ์จะต้องอยู่เฝ้าประจำเหมือนในทุกวันนี้, สิทธิในฐานะที่น่าจะตกอยู่แก่เจ้าของ, ในที่อื่นกล่าวความชัดว่า ชาวบ้านได้ภิกษุเจ้าอาวาสผู้ก้าวร้าวเสียก็มี. พระศาสดาและพระสาวกเข้าไปอยู่ คุณาจะอยู่ในเรือนโรงเหล่านั้น, แต่ในเสนาสนขันธกะกล่าวว่า ครั้งพระศาสดายังไม่ได้ทรงอนุญาตเสนาสนะ, ภิกษุทั้งหลายย่อมอยู่ ณ ที่นั้น ๆ ในป่าบ้าง ที่โคนไม้บ้าง ที่แจ้งบ้าง ลอมฟางบ้าง. วันหนึ่งราชคฤห์เศรษฐีไปอุทยานแต่เช้า ได้เห็นภิกษุเหล่านั้นกำลังออกมาจากสถานนั้น ๆ มีอาการก้าวหน้า ถอยหลังแลเหลียว คู้แขนเหยียดแขน นำเลื่อมใส มีจักขุทอดถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ, เศรษฐีได้เห็นแล้วเลื่อมใส ถามภิกษุเหล่านั้น

๑. วิ. มห. ๔/๗๑. ในบาลีนี้ แสดงวิธีถวายว่า พระเจ้าพิมพิสารทรงจับพระภิกษุ (เต้าน้ำ) ทอง (ทรงหลังน้ำทักษิโณทก) มอบถวายแด่พระผู้มีพระภาค (ด้วยพระราชดำรัส) ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระเจ้าถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแด่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. ๒. วิ. จุล. ๗/๘๕.

'ว่า ถ้าเขาทำวิหารคือกุฏิขึ้น ภิกษุเหล่านั้นจะพึงอยู่ในวิหารของเขา หรือ, ภิกษุเหล่านั้นตอบว่าพระศาสดายังมิได้ทรงอนุญาตวิหาร, เขาขอให้กราบทูลถามแล้วบอกแก่เขา, ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้วไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลเรียนปฏิบัติ. เพราะเรื่องนี้เป็นเหตุ พระศาสดาตรัสธรรมีกถาแล้วทรงอนุญาตเสนาสนะ คือที่นอนที่นั่ง ๕ ชนิด โดยชื่อว่าวิหาร ๑ อัทธโยค ๑ ปราสาท ๑ หัมมิยะ ๑ กุหา ๑. วิหารนั้นคงเป็นกุฎิมิหลังคา มีปีกสองข้างอย่างปกติ. อัทธโยคนั้น แปลโดยพยัญชนะว่า ประกอบกึ่งหนึ่ง ได้แก่โรงหรือร้านที่มุงแต่ซีกเดียว เพื่อเปิดอีกด้านหนึ่งให้โปร่ง เช่น โรงโชนของเก่า หรือร้านขายของเล็กน้อย, ในภายหลังมีผู้คิดทำเป็นเรือนตึกก็มี. ปราสาทนั้น เราเข้าใจกันมาว่าเรือนยอด แต่ยังไม่พบแก้ในภาษามคธเลย, เรือนยอดก็มีเหมือนกัน แต่เรียกว่ากุฎาคาร, คำกล่าวถึงปราสาท มีแต่กล่าวถึงชั้นว่าปราสาท ๗ ชั้น ไม่ได้กล่าวถึงหลังคา ชื่อนี้จึงแปลกันมาว่าเรือนชั้น พิจารณาตามพยัญชนะก็ไม่ได้ความ แปลว่าเรือนนำมาซึ่งความสดใสแห่งจิต คือนำรื่นรมย์หรือน่าสนุก พงความงามแห่งเรือนนั้น. หัมมิยะ เป็นชนิดที่มั่ว ได้พบแก้แห่งหนึ่งว่า หลังคาที่มีลานพระจันทร์ส่องถึง ได้แก่หลังคาตัด. กุหานั้น ได้แก่ถ้ำแห่งภูเขา.

ภิกษุเหล่านั้นแจ้งข่าวแก่ราชคหเศรษฐีให้ทราบ. เศรษฐีไว้ทราบว่าทรงอนุญาตเสนาสนะแล้วให้ปลูกวิหารขึ้น ๖๐ หลังในวันเดียว กุฏิที่ปลูกแล้วเสร็จในวันเดียว ๖๐ หลังนั้น ถ้าทำได้จริงก็คงเป็นเพียง

กระท่อมน้อย ๆ. ปลุกที่ไหนไม่ได้กล่าวไว้ น่าจะเห็นว่าปลุกขึ้นในที่
ของตนเอง สำหรับให้พระเข้าอยู่อาศัย ครั้นทำวิหารเสร็จแล้ว
เศรษฐีไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลอาราธนา เพื่อทรงรับภัตตาหาร
ในวันพรุ่งพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. ในวันรุ่งขึ้นตระเตรียมเสร็จแล้วให้ไป
กราบทูลภัตตกาลตามธรรมเนียม. พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์
เสด็จไปสู่เรือนราชคหเศรษฐี เข้างคาสพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้า
เป็นประมุข ด้วยของเคี้ยวของกินอันประณีตอิมหน้าแล้วกราบทูลถาม
พระศาสดาว่า จะพึงปฏิบัติในวิหารนั้นอย่างไร. ทรงแนะให้ตั้งไว้ คือ
อุทิศไว้เพื่อจาคูททิสงฆ์ คือพวกภิกษุอันจะพึงมาจากสี่ทิศทั้งที่มาแล้ว
และยังมีมา. เศรษฐีอุทิศวิหาร ๖๐ หลังนั้นไว้ เพื่อจาคูททิสงฆ์.
พระศาสดาทรงอนุโมทนาวิหารทานนั้น โดยใจความว่าวิหารนั้น ย่อม
กำจัดเย็นร้อน กันสัตว์ร้าย สัตว์เลื้อยคลานและยุง คุ่มฝนลมแดด,
การถวายเป็นวิหารแก่สงฆ์เพื่อเป็นที่เร้น เพื่อความสำราญ เพื่อบำเพ็ญ
สมณวิปัสสนา พระพุทธะทั้งหลายสรรเสริญว่าเลิศ, เหตุอันนั้นบัณฑิต
แลเห็นเป็นประโยชน์ตน พึงให้ทำวิหารอันน่าสำราญแล้วเชิญท่าน
ผู้พหุสูติให้อยู่ และพึงให้ข้าว น้ำ ผ้านุ่งห่ม เสนาสนะคือที่นอนที่นั่ง
แก่ท่าน ด้วยใจเลื่อมใสในท่านว่าเป็นผู้ตรง, ท่านพหุสูตเหล่านั้นย่อม
แสดงธรรมอันเป็นเครื่องบำบัดทุกข์แก่เขา ที่เขารู้ธรรมแล้ว จักเป็น
ผู้หาอาสวะมิได้ ปรีณิพพานในโลกนี้. พระศาสดาทรงอนุโมทนาวิหาร-
ทานของราชคหเศรษฐีแล้วเสด็จกลับ.

ทรงแสดงวิธีทำปุพพเปตพลี

พวกพราหมณ์เขามีธรรมเนียมเช่น และทำทักษิณอุทิศบุรพบิดรของเขา เรียกว่าศราทธะ เป็นการจรรเนื่องจากการเผาศพบ้าง เป็นการประจำปีที่บรรจบรอบวันตายของบุรพบิดร หรือต้นเดือนต้นปีบ้าง. บุรพบิดรเพียงสามชั้น คือ บิดา ๑ ปู่ ๑ ทวด ๑ เป็นผู้อันจะพึงเช่น ด้วยก้อนข้าง เรียก "สปีณท" แปลว่า ผู้ร่วมก้อนข้าว บุรพบิดรพ้นจากทวดขึ้นไปก็ดี ญาติผู้ไม่ได้สืบสายตรงก็ดี เป็นผู้จะพึงได้รับ น้ำกรวด เรียก "สโนทก" แปลว่า ผู้ร่วมน้ำ. บุรพบิดรสามชั้นนั้น กรวดน้ำให้ด้วยก็ได้. การกรวดน้ำของเธอ ลงไปในแม่น้ำ เธอมีกอบน้ำขึ้นปล่อยให้ค่อย ๆ รั่วลง นึกอุทิศถึงผู้ตายไปพลางว่า ขอให้ น้ำนี้ระงับความระหายของท่านผู้นั้น ๆ. ธรรมเนียมนี้เนื่องมาถึงพวกไทยเรา. การทำข้าวบิณฑิ คือเอาข้าวกรอกในกรวยใบตองคว่ำลงบนภาชนะมีพานเป็นต้น มีกับข้าวของกินเรียงรายบ้างเล็กน้อย ประดับด้วยดอกไม้สด หรือด้วยเครื่องประดับอย่างอื่น มีรูปเทียนติด ตั้งเป็นเครื่องสักการะ ในวันเทศกาล คือ ในวันสารท ในวันตรุษ ในวันสงกรานต์ นี้ตรงกับข้าวบิณฑิของพราหมณ์. เดิมชะรอยจะทำเช่น บุรพบิดา แต่ภายหลังเราเข้าใจว่า ทำบูชาพระพุทธรูป. การกรวดน้ำเรายังทำอยู่จนบัดนี้ ในเวลาพระสงฆ์อนุโมทนา แต่ใช้ภาชนะ เช่น เต้า ขวด หรือจอก มีภาชนะอกใบหนึ่งเช่นขันหรือถาด รับน้ำกรวดแล้วเอาไปเทที่ดิน หรือกรวดลงดินทีเดียว, ขณะกรวดเปลี่ยนความนึก

เป็นให้ส่วนบุญ ตามวิธีข้างพระพุทธศาสนา แม้จัดจางลงก็ยังไม่เลิกลี้ภัยเดียว. ข้าวจิตต์ของพราหมณ์นั้น เขาทำพิธีเช่นแล้วโยนให้ทานสัตว์ กาบ้าง ปศุบ้าง. กานันเขาถือว่าเป็นนกกผี ใด้อาหารกินแล้วจะใด้ไม่รังควานบุรพบิดรของเขา. ปศุนั้น เช่น โคนกระบือ พวกพราหมณ์เขาใช้แต่โค, โคนจักกันข้าวจิตต์นั้นหรือไม่ นำสงสัยอยู่. แต่ใด้ยินว่า โคนในเมืองเราที่เจ้าของหัดมาแต่เล็ก กินข้าวและขนมใด้, โคนของเขาจักเป็นเช่นนั้นกระมัง. การทำทักษิณาทที่เรียกว่าศราทธะของเขา คือเชิญพวกพราหมณ์มาเลี้ยง เสร็จแล้วแจกไทยธรรม ผ้าเป็นของที่เว้นใด้พวกพราหมณ์เอาธุระนักเพื่อไม่ให้บุรพบิดรของเขาหิวระหายและเปลือยกาย, การให้ผ้าในทักษิณานุประทานของเราก็มีเหมือนกัน แต่เราเข้าใจว่า เนื่องมาจากภิกษุถือบังสกุล ไม่รับผ้าจากมือของผู้ให้ จึงวางให้เพื่อหิบบเอง โดยสังเขปว่าผ้าบังสกุล. การเช่นและทำศราทธะอุทิศบุรพบิดร พวกวรรณะอื่นมีกษัตริย์เป็นต้นก็เหมือนกัน ในการทำศราทธะ คงเอาพวกพราหมณ์เป็นปฏิคาหก ไม่กล่าวถึงการเลี้ยง ชะรอยพวกพราหมณ์ไม่ฉันของที่วรรณะอื่นทำ.

พระเจ้าพิมพิสารทรงทำบุพเพตพลี ภายหลังแต่ทรงนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ชะรอยจะอนุโลมตามธรรมเนียมของพราหมณ์ ยกเป็นเลี้ยงและถวายไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ แทนทำแก่พราหมณ์ บางทีจะใด้กราบทูลเรียนพระปฏิบัติแต่พระศาสดาแล้วก็ได้.

ในวันทรงทำบุพเพตพลี พระเจ้าพิมพิสารเชิญเสด็จพระศาสดา

พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ไปทรงอังคาสที่พระราชนิเวศน์ พระสงฆ์นั้นเสร็จแล้ว ทรงบริจาคนิเวศน์ต่าง ๆ รวมทั้งผ้าด้วยแก่พระภิกษุสงฆ์แล้วทรงอุทิศบุรพบิดร. พระศาสดาทรงอนุโมทนาด้วยคาถามีคำว่า "อทาสี เม อทาสี เม" เป็นต้น แปลความว่า "ญาติก็ดี มิตรก็ดี ระลึกถึงอุปการะอันท่านทำแล้วในกาลก่อนว่า ท่านได้ให้แล้วแก่เรา ท่านได้ทำแล้วแก่เรา ท่านเป็นญาติ เป็นมิตร เป็นสขาของเรา ฟังให้ทักษิณา เพื่อเปตชน, ไม่ฟังทำการร้องไห้เศร้าโศกรำพันถึง, เพราะการอย่างนั้นไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เปตชน, ยาคีทั้งหลายย่อมตั้งอยู่อย่างนั้นเอง. ส่วนทักษิณานี้ที่ท่านทั้งหลายบริจาคตทำให้ตั้งไว้ดีในสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่เปตชนนั้น โดยฐานะสืบกาลนาน. ท่านทั้งหลายได้แสดงญาติธรรมนี้ด้วย ได้ทำบูชาเปตชนให้ยิ่งด้วย ได้เพิ่มกำลังให้แก่ภิกษุทั้งหลายด้วย เป็นอันได้บุญไม่น้อยเลย."

พึงเห็นความแห่งอนุโมทนาคาถานี้ว่า ทรงอนุมัติการทำทักษิณาที่เรียกว่า ศราทธะอุทิศบุรพบิดรของพวกพราหมณ์ ไม่ทรงอำนาจตามการเช่น แต่ขยายให้กว้างจากบุรพบิดรสามชั้น โดยที่สุดเป็นเพียงมิตรเป็นสขา ทำอุทิศให้ก็ควร. ทักษิณาอุทิศคนตายทั่วไปอย่างนี้ เรียกทักษิณานุประทาน แปลว่าการตามเพิ่มให้ทักษิณาบ้าง เรียกว่ามตกทาน แปลว่าการให้อุทิศผู้ตายบ้าง. ทักษิณาอุทิศเฉพาะบุรพบิดร

เรียกว่าปุพพเปตพลี ดังมีแจ้งในอาทियสูตร ปัญจกัณฺฐสูตร* โดยความเป็นกิจอันอริยสาวกผู้ครองเรือน จะพึงทำประการหนึ่ง.

เปตศัพท์ที่ข้าพเจ้าแปลทับว่า เปตชนนั้น หมายความว่าสองนัย หมายความว่าคนตายแล้วอย่างหนึ่ง ได้ในคำว่า "เปโต กาลโกโต" แปลว่าผู้ละไปแล้ว มีกาละอันทำแล้ว, หมายความว่าบุรพบิดรอย่างหนึ่ง ได้ในบทว่าปุพพเปตพลี. ผู้ใคร่จะรู้อธิบายแห่งเปตศัพท์สองนัยนี้ จงดูในธรรมวิจารณ์ส่วนสังสารวัฏ อธิการแห่งคติตอนแก้ปิตติวิสยะ.^๑ ในกาลาอนุโมทนานี้ ไม่จำกัดการทำทักษิณาเฉพาะบุรพบิดร ควรเข้าใจเปตศัพท์ในกาลานี้ว่า หมายความว่าผู้ตายแล้วทั่วไป, มีธรรมเนียมของพวกพราหมณ์ว่า ผู้ใหญ่ในครอบครัวตาย จำจะต้องแสดงอาการร้องไห้ตื้อกบ่อรำพันเป็นนักหนา เกินกว่าที่เป็นจริง พวกพ้องผู้มาเป็นสหายในการศพ ก็ต้องทำเช่นนั้นเหมือนกัน กล่าวจนถึงว่ามีพวกผู้หญิงคอยรับจ้างทำ ไม่แสดงอาการอย่างนั้นเป็นทำกระด้างต่อผู้ตาย, ในบางสูตรกล่าวถึงกิริยาอย่างนี้ว่า "กนฺทุติ ปรีเทวติ อุตฺตตาทิ กโรติ" แปลว่า 'ยอมร้องไห้ ย่อมรำพัน ย่อมทำตื้อก,' หมายความว่าธรรมเนียมอย่างนี้. ทรงห้ามมิให้ทำการร้องไห้เศร้าโศกรำพันในกาลานี้ ชื่อว่าทรงแนะนำให้เลิกธรรมเนียมนั้นเสีย เพราะหาประโยชน์แก่ผู้ตายมิได้. ชื่อว่า ทักษิณาอันบริจาคนในสงฆ์ ย่อมสำเร็จแก่ผู้ตาย โดยฐานะนั้น เป็นกลเม็ดอยู่. แต่พระคันถรจนจารย์ ดูเหมือนจะรู้สึก

๑. อจ. ปญจก. ๒๒/๔๘. ๒. ธรรมวิจารณ์ หน้า ๕๒. ๓. อจ. ปญจก. ๒๒/๖๑.

ตะขิดตะขวงในข้อนี้ จึงได้แก้ไขโดยนัย, ในบางสูตรกล่าวว่า เปตชน
ผู้ไปเกิดในกำเนิดอื่น ทั้งที่เป็นทุกข์ ทั้งที่เป็นสุขดี ย่อมเป็นอยู่ด้วย
อาหารในคติที่เขาเกิด. เขาได้รับผลแห่งทานที่ทายกอุทิศถึงไม่ ต่อไป
เกิดในปิตติวิสัยะ ถึงได้รับผลแห่งทานที่อุทิศถึงนั้น, นี้พอเห็นได้ว่า
เนื่องมาจากการทำสราทธะอุทิศถึงบุรพบิดร. เปตชนชนิดนี้จำพวกเดียว
ที่เขาทำทานแล้วอุทิศถึง, จำพวกอื่นอย่างเลวสัตว์นรก อย่างดีเทวดา
เขาก็หาอุทิศถึงไม่, เทวดาได้รับแต่เครื่องสังเวท พึงมีในพระพุทธ-
ศาสนา ที่แนะนำให้ทำทักษิณแล้วอุทิศแก่เทวดา. ในอรรถกถาแก้แถมว่า
แม้เปตชนผู้เกิดในปิตติวิสัยะจะได้รับผลทานนั้น ต้องพร้อมด้วยสมบัติ
๓ ประการ คือ การบริจจาคไทยธรรมแล้วอุทิศถึงของทายก ๑ ปฏิ-
ภาหผู้รับไทยธรรมนั้น เป็นทักษิณยะ แปลว่าผู้ควรรับทักษิณาที่ว่า
ได้แก่พระอรិยะ ๑ เปตชนนั้นได้อโนโมทนา ๑, ในที่สุดก็กล่าวว่า ทายก
ย่อมไม่ไร้ผล. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ทักษิณานั้นชื่อว่าสำเร็จแก่ผู้ตาย
โดยฐานะด้วยอาการอย่างไร ได้ทรงแสดงไว้แล้วในคาถาสุดท้าย.
ความแห่งคานันนั้นว่า ท่านทั้งหลายทำทักษิณานุประทาน ได้แสดง
ญาติธรรมแล้ว ๑ ได้บูชา คือ ยกย่องเปตชนแล้ว ๑ ได้เพิ่ม
กำลังให้แก่ภิกษุทั้งหลายแล้ว ๑ เป็นอันได้บุญไม่น้อยเลย. ทายกผู้
แสดงญาติธรรมและทำบูชาแก่เปตชนอย่างเต็มใจ ด้วยความรัก
ความนับถือเป็นส่วนกตเวทิตา, ในทางที่ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่

ปฏิกาคห ย่อมได้ความอิมใจ รู้สึกเหมือนท่านได้รับส่วนกุศลที่อุทิศ
ถึง โดยที่สุดได้โทษนะที่ท่านชอบบริโภคนี้ก็ถึงท่านส่งไปถวายพระนั้น
ย่อมรู้สึกเหมือนท่านได้บริโภคนั้น ส่วนปฏิกาคหผู้ได้รับทักษิณาย่อม
รู้สึกเหมือนได้รับของอันท่านให้ คนอื่นผู้อนุโมทนาย่อมรู้สึกว่าเป็น
เกียรติแก่ท่านเพียงไร. ความสำเร็จแห่งผลแก่ท่านโดยฐานะอย่างนี้เอง
ย่อมชักนำให้คนยังทำทักษิณานุประทานอยู่จนบัดนี้ ในเมื่อความเชื่อ
ว่าไทยธรรมที่บริจาคได้ถึงท่าน คุจฝักของจากประเทศนี้ไปให้ญาติ
ผู้ไปอยู่ในประเทศอื่น เสื่อมไปแล้ว.

แต่อย่างไรพวกพุทธศาสนิกจึงเข้าใจเปดศัพท์นี้ว่าผีเปรต. ศัพท์ว่า
ปรตตะ นี้เป็นภาษาสันสกฤตตรงกับศัพท์เปตในมคธภาษานั้นเอง แต่
หมายเอาเฉพาะผู้ตาย ไม่ได้หมายถึงบุรพบิดร เขามีศัพท์ที่เรียกบุรพ-
บิดรต่างหากว่า "ปิตุฤ" พหูวนะเป็น "ปิตระ." พวกพราหมณ์
ย่อมเชื่อว่า คนตายแล้วย่อมไปเกิดในคตินั้น ๆ แต่ด้วยความรักและ
ความนับถือบุรพบิดรของตน จึงสำคัญเห็นอีกส่วนหนึ่งว่า ยังทรงอยู่
ด้วยเป็นอภิสสมานกาย คือแลไม่เห็นตัว มีถิ่นเป็นที่อยู่เรียกปิตุฤโลกะ
ความรู้สึกอย่างนี้ พวกเราก็ได้มาจากเขา แต่เราเข้าใจว่าอยู่บ้านเรือน
เดิม ได้แก่ผีเรือน เข้าใจเป็นจำพวกผีเรือนอยู่ข้างใกล้, แต่เราเข้าใจ
ว่าผีพวกนี้คือโซ รุปร่างไม่สมประกอบ เป็นสัตว์ทั้งน่ากลัวทั้งน่าสงสาร.
ข้าพเจ้าเข้าใจว่า จงใจเหยียดบุรพบิดรของพวกพราหมณ์ให้เป็น
ผีชนิดนี้ โดยอาการเหยียดอย่างเดียดดับพวกเขาเหยียดพวกเราก็มี.

พวกพราหมณ์ก็กลัวเป็นอย่างยิ่งว่า บุรพบิดรของเขาจักถอดหัว จัก
ระหายน้ำ จักเปลือยกาย จึงทำกายเช่นด้วยของเหล่านี้บ้าง ให้ของ
เหล่านี้เป็นทานบ้าง. เราก็เหยียดบุรพบิดรพวกนี้ว่า เป็นผิอดหัว
ระหายน้ำ เปลือยกาย เสริมต่อในข้อที่ถอดหัวและระหายน้ำ ว่า มีท้องใหญ่
แต่มีปากเท่ารูเข็ม ได้ข้าวได้น้ำกินเข้าไปไม่ได้ทำอะไร ไม่รู้จักหายอยาก
กระวนกระวายด้วยความอยาก คุณถูกไฟเผา เสริมความเปลือยกาย
เข้าว่า มีรูปไม่สมประกอบต่าง ๆ ทั้งทรวดทรงทั้งผิวพรรณ สุดแต่จะ
น่าเกลียดน่ากลัวได้เพียงไร. คาถาอนุโมทนาทักษิณานุประทานของ
พระเจ้าพิมพิสาร ก็มีคาถาน่ากลัวถึงผิพวกนี้ ความซัดพองจะรู้ว่า
หมายเอาผิบุรพบิดรว่ามาสู่เรือนของตน ด้วยหมายจะได้รับทานที่
ญาติอุทิศให้, แม้ข้าวน้ำมีมาก แต่ไม่มีใครระลึกถึงก็เป็นกรรมของ
สัตว์, ต่อมีผู้บริจาคน้ำแล้วอุทิศให้ จึงจะได้รับและอำนวยพรให้ผู้อุทิศ
แต่นี้แสดงความเป็นไปแห่งพวกผินี้ว่า ไม่ได้ทำอะไร"ไถนาเลี้ยงโค ไม่ได้
ค้าขายยอมเป็นอยู่ด้วยทาน อนุญาตให้แล้วจากมนุษย์โลกนี้, ทานนั้น
ยอมสำเร็จแก่พวกผินี้ คุณน้ำฝนอันตกในที่ดอน ย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม
หรือคูดงน้ำเต็มล้นลงมาโดยลำดับจนยังสาครให้เต็ม.

การทำบุพเพตพลี ย่อมบำรุงความรักความนับถือในบุรพบิดร
ของตน ให้เจริญกุศลส่วนกตัญญูตาทเวทิตา เป็นทางมาแห่งความ
รุ่งเรืองแห่งสกุลวงศ์ พระศาสดาจึงได้ทรงอนุมัติ ด้วยประการอย่างนี้.

ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจ

วันหนึ่ง พระศาสดาทรงพระดำเนินอยู่ในพระวิหารทอดพระเนตรเห็นราชพราหมณ์มีร่างกายอันผอม มีผิวเศร้าหมองไม่สดใส ตรัสถามไต่ความว่า ราชพราหมณ์ปรารถนาจะบวช แต่ไม่มีใครบวชให้ เมื่อไม่ได้บวชสมประสงค์ จึงได้เป็นเช่นนั้น จึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใครระลึกถึงอุปการะของพราหมณ์ผู้นั้นได้บ้าง, พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าพระเจ้านี้ก็ได้อยู่ วันหนึ่ง ข้าพระเจ้าเที่ยงไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์, พราหมณ์นั้นได้ให้อาหารแก่ข้าพระเจ้าทัฬหีหนึ่ง, พระศาสดาตรัสว่าดีละ ๆ สารีบุตร สัตบุรุษเป็นคนกตัญญูกตเวที, ถ้าอย่างนั้นสารีบุตรให้พราหมณ์นั้นบวชเถิด. ครั้นตรัสสั่งพระสารีบุตรที่ทรงพระอนุญาตไว้แล้วแต่เดิม ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นไป ทรงอนุญาตให้สงฆ์อุปสมบทกุลบุตรด้วยวิธีประชุมภิกษุในมัธยมชนบท ๑๐ รูปในปัจจุบันชนบทที่หาภิกษุยากเพียง ๕ รูป, ภิกษุรูปหนึ่งประกาศสงฆ์ให้รู้เรื่องครั้งหนึ่งก่อน แล้วประกาศความรับอุปสมบท คือสมมติคนนั้นให้เป็นภิกษุของสงฆ์อีกสามคราว, ถ้าไม่มีภิกษุคัดค้าน, ผู้นั้นชื่อว่า เป็นภิกษุ, ถ้าถูกคัดค้านจนเสียเดียวเป็นอันไม่ยอมรับ. อุปสมบทชนิดนี้เรียกว่าญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา แปลว่าอุปสมบทด้วยการสงฆ์มีวาจาประกาศเป็นที่สี่. ผู้จะอุปสมบทต้องมีภิกษุผู้รับรอง เรียกว่าอุปัชฌายะ.

ข้อที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์อุปสมบทกุลบุตรนี้ เป็นอันยกสงฆ์ให้เป็นใหญ่ในกิจที่สำคัญ อันเนื่องด้วยการปกครองบรรพชิตมณฑล ไม่ทรงมอบอำนาจแก่เอกชน. คูเหมือนพระองค์เอา ตั้งแต่ทรงมอบอำนาจแก่สงฆ์แล้ว ก็ไม่ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่ผู้ใดผู้หนึ่งเลย. แม้ในกรรมอื่น ๆ สงฆ์ก็เป็นผู้ทำเหมือนกัน แต่ป็นเป็น ๔ ประเภท: ประเภทที่ ๑ จำนวนภิกษุผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์เพียง ๔ รูปก็ใช้ได้ เรียกว่า จตุวรรค แปลว่ามีพวก ๔ สำหรับกรรมทั่วไป เว้นไว้แต่บางอย่าง, ประเภทที่ ๒ ภิกษุ ๕ รูปจัดเป็นองค์ เรียกว่าปัญจวรรค สำหรับให้อุปสมบทในปัจจุบันชนบทและปวารณา, ประเภทที่ ๓ ภิกษุ ๑๐ รูปจัดเป็นองค์ เรียกว่าทศวรรค สำหรับให้อุปสมบทให้มัธยมชนบท ประเภทที่ ๔ ภิกษุถึง ๒๐ รูป จึงจัดเป็นองค์ เรียกว่าวิสดิวรรค สำหรับสวดระงับอาบัติสังฆาทิเสส เรียกว่าอัพภาน, ภิกษุมากกว่าจำนวนใช้ได้ ขาดจำนวนใช้ไม่ได้. การให้อุปสมบทก็ดี กรรมอื่นก็ดี จะต้องทำด้วยความพร้อมเพรียงกัน, ภิกษุทุกรูป ผู้ไม่ถูกสงฆ์ยกเสียจากสมาคม มีสิทธิในที่จะเข้าประชุมสงฆ์, เพราะเหตุนั้น การประชุมสงฆ์จึงต้องทำในเขตที่กำหนดไว้ เรียกว่าสีมา ถ้าจะทำสังฆกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้จะได้ภิกษุครบองค์แล้ว จะเว้นภิกษุอื่นไว้ในเขตด้วยไม่เชิญมาประชุม หรือไม่ได้อนุมัติของเธอ เรียกว่าฉันทะ และทำกรรมนั้น จักว่าทำเป็นวรรคไม่พร้อม ใช้ไม่ได้. แม้พร้อมกันแล้ว ต้องทำให้ถูกระเบียบที่ทรงวางไว้ เช่นการประกาศ

สำหรับกรรมบางอย่าง หนเดียวก็มี ๒ หนก็มี ๔ หนก็มี ถ้าทำให้
บกพร่องเช่นกรรมที่จะต้องประกาศ ๔ หน ประกาศแต่เพียง ๒ หน
ดังนี้ใช้ไม่ได้, แม้ทำถูกระเบียบแล้ว ภิกษุผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์อนุมัตติ
ร่วมกัน จึงเป็นอันใช้ได้ ถ้ามีผู้แย้งแม้รูปเดียวก็ใช้ไม่ได้, กิริยา
อนุมัตติใช้นิ่งอยู่ ถ้าจะแย้ง ต้องพูดออกมา, มีถือเอาข้างมากเป็น
ใช้ได้ แต่เฉพาะในอธิกรณ์บางเรื่อง เนื่องด้วยการระงับวิวาทอย่าง
ใหญ่ ที่ไม่สามารถจะคุมความเห็นให้ร่วมกันเข้าได้.

พระศาสดาทรงแสวงหาประโยชน์แก่บริษัทของพระองค์ ผู้ทรง
พรำอำนาจส่วนพระองค์เอง มอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการอันเนื่อง
ด้วยการปกครองละนี้. พระพุทธดำรินี้ ได้มีมาแต่ครั้งแรกตรัสรู้แล้ว
แต่บริษัทยังไม่รู้ทั้งถึงธรรมแพร่หลาย พระองค์จึงทรงปกครองมา
ด้วยพระองค์เองก่อน, เมื่อมีสาวกผู้สามารถขึ้นบ้าง ก็ทรงผ่อนให้
ช่วยทำ ดังเช่นทรงอนุญาตให้อุปสมบทกุลบุตร ด้วยให้ถึงสระสาม,
คราวนี้ ทรงเห็นบริษัทเจริญขึ้นด้วยความรู้ความสามารถ จึงประทาน
พระพุทธาอนุญาตให้สงฆ์เป็นเจ้าการในกิจพระศาสนา ด้วยประการละนี้.

ทรงสอนพระศาสนาผ่อนลงมาถึงคิโลก

ครั้งเสด็จอยู่ในกรุงราชคฤห์ เช้าวันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จ
เข้าไปสู่พระนคร เพื่อทรงรับบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นมาณพ
ผู้หนึ่งชื่อสิงคาสะ มีฝ้านุ่งผ้าห่มเปียกชุ่มด้วยน้ำ มีผมเปียก ยกมือ

ประกอบนั้สการทศท้หกออยู่ คือทศบูรพา ทศทกษณ ทศปศจิม
ทศอุตร ทศเบือ่งล่าง ทศเบือ่งบน ตรัสถามว่า เหตุไฉนเจ้าจึงไหว้
ทศอย่างนี้. สิงคาลมาณพกราบทูลว่า บิดาของข้าพระเจ้า เมื่อจะ
ตาย ได้สั่งไว้ให้ไหว้ทศ, ข้าพระเจ้าเคารพในคำของบิดา ปรารถนา
จะทำตามจึงไหว้ทศอยู่อย่างนี้. พระองค์ตรัสว่า ในศาสนาของพระ
อรยเจ้า เขาหาไหว้ทศท้หกด้วยอาการอย่างนี้ไม่. สิงคาละทูลถามว่า
เขานั้สการกันอย่างไร, ขอพระองค์โปรดตรัสแก่ข้าพระเจ้าให้ทราบ
บ้าง. พระองค์ทรงแสดงทศหาในพระศาสนา นี้ ดังนี้ :-

ทศบูรพา อันเป็นทศเบือ่งหน้า ได้แก่มารดาบิดา, ทศทกษณ
อันเป็นทศเบือ่งขวา ได้แก่อาจารย์, ทศปศจิม อันเป็นทศเบือ่งหลัง
ได้แก่บุตรภรรยา, ทศอุตร อันเป็นทศเบือ่งซ้าย ได้แก่มิตรมาตย์,
ทศเบือ่งล่าง ได้แก่บ่างและลูกจ้าง, ทศเบือ่งบน ได้แก่สมณ-
พราหมณ์. ทรงแสดงบุพพกิจแห่งการไหว้ทศดังนี้ :-

ผู้ไหว้ทศ ควรเว้นจากกรรมกิเลส คือการงานอันเศร้าหมอง
๔ อย่าง จากอคติ คือกิริยาอันไม่ควรถึง ได้แก่ความลำเอียง ๔ อย่าง
และจากอบายมุข คือทางฉิบหาย ๖ อย่างก่อน. กรรมกิเลส ๔ นั้น
คือการล้างผลาชีวิต ๑ การเป็นขโมย ๑ การประพฤตศฝิดในทาง
กาม ๑ การพุดปด ๑. อคติ ๔ นั้น คือลำเอียงเพราะรัก ๑ ลำเอียง
เพราะชัง ๑ ลำเอียงเพราะกลัว ๑ ลำเอียงเพราะเขลา ๑. อบายมุข
๖ นั้น คือดืมสุรา ๑ เทียวกลางคืน ๑ เพลินในคูการเล่น ๑ เล่น

การพนัน ๑ เกียรติร้านไม่เอาการ ๑ คบมิตรชั่ว ๑. อันผู้จะไหว้ทิศ
ควรทำบุพเพกิจอย่างนี้ก่อน จะได้เป็นสวัสดิ. แล้วทรงแสดงวิธีไหว้ทิศ
ดังนี้ :-

ทิศบูรพา คือมารดาบิดา อันบุตรควรบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ
เลี้ยงท่าน ทำกิจของท่าน ดำรงสกุล ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับ
ทรัพย์มรดก เมื่อท่านละโลกแล้ว บริจาคทานอุทิศถึง. มารดาบิดา
ได้รับบำรุงอย่างนี้แล้ว ก็ควรอนุเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ เหมือนกัน
คือคอยห้ามจากการเสีย นำในความงามความดี ขวนขวายให้ได้รับ
การศึกษา ปลูกฝังด้วยภรรยาอันสมควร มอบทรัพย์ให้ตามคราว.
ทิศทักษิณ คืออาจารย์ อันศิษย์ควรบำรุงด้วยสถาน ๕ คือด้วย
อ่อนน้อมมีลูกรับเป็นต้น ด้วยรับใช้ ด้วยเชื่อฟัง ด้วยบำรุงบำเรอ
ด้วยเรียนศิลปะ โดยเคารพ. อาจารย์ได้รับบำรุงอย่างนี้แล้ว ก็ควร
อนุเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน ๕ บ้าง คือแนะนำดี ให้เรียนดี บอกศิลปะ
ให้สิ้นเชิงไม่อำพราง ยกย่องในมิตรสหาย ทำที่พึ่งในทิศ. ทิศปัจฉิม
คือบุตรภรรยา นั้น สถานสำหรับบำรุงบุตรศรีแล้วในวิธีไหว้ทิศ-
บูรพา, ในที่นี้ จึงตรัสเฉพาะสถานสำหรับบำรุงภรรยาว่า ทิศปัจฉิม
คือภรรยาอันสามีพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือยกย่องนับถือว่าเป็น
ภรรยา ๑ ไม่คูหมิ่น ๑ ไม่ประพฤตินอกใจ ๑ มอบความเป็นใหญ่
ในैयाเรือนให้ ๑ หาเครื่องประดับให้ ๑. ภรรยาได้รับบำรุงอย่างนี้
แล้ว ก็ควรบำรุงสามีตอบด้วยสถาน ๕ บ้าง คือจัดการงานดี ๑

สงเคราะห์บริวารดี ๑ ไม่ประพฤตินอกใจ ๑ เก็บทรัพย์ที่สามิหามา
ได้ ๑ ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง ๑. ทิศอุดร คือมิตรอำมาตย์
อันกุลบุตรควรสงเคราะห์ด้วยสถาน ๕ คือด้วยการให้ ๑ ด้วยเจรจา
เอาใจ ๑ ด้วยช่วยธุระ ๑ ด้วยวางตนเสมอ ๑ ด้วยซื้อตรง ๑.
มิตรอำมาตย์ได้รับสงเคราะห์อย่างนี้แล้ว ก็ควรสงเคราะห์กุลบุตรนั้น
ตอบด้วยสถาน ๕ บ้าง คือรักษามิตรผู้พลอตัว ๑ รักษาสมบัติของ
เขาผู้เช่นนั้น ๑ เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งได้ ๑ ไม่ละทิ้งในอันตราย ๑ นับถือ
ตลอดวงศ์วารของมิตร ๑. ทิศเบื้องล่าง คือบ่าวและลูกจ้าง อันนาย
ควรอนุเคราะห์ด้วยสถาน ๕ คือจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง ๑
ให้อาหารและค่าจ้าง ๑ ให้ได้รับรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ ๑ แบ่ง
ของมีรสแปลกให้กิน ๑ ปล่อยในสมัย ๑. บ่าวและลูกจ้างได้รับ
อนุเคราะห์อย่างนี้แล้ว ก็ควรภักดีต่อนายด้วยสถาน ๕ บ้าง คือทำ
การก่อนกำหนด เลิกต่อทีหลัง ถือเอาแต่ของที่ให้ (ไม่ลักขโมย)
ตั้งใจทำการงานดี นำคุณของนายไปสรรเสริญ. ทิศเบื้องบน คือ
สมณพราหมณ์ อันกุลบุตรควรบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยทำ ด้วย
พูด ด้วยคิด ประกอบด้วยเมตตา ด้วยไม่ปิดประตูคือห้ามไม่ให้
เข้าบ้าน ด้วยปรนปรีด้วยอมิส. สมณพราหมณ์ได้รับบำรุงอย่างนี้
แล้ว ก็ควรอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นบ้างด้วยสถาน ๖ คือห้ามจากบาป ๑
ให้ตั้งอยู่ในกุศล ๑ อนุเคราะห์ด้วยใจอันงาม ๑ ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่
เคยฟัง ๑ ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม ๑ บอกทางสวรรค์ ๑. กุลบุตร

มานมัสการทิศทั้ง ๖. ด้วยวิธีอย่างนี้ ย่อมสามารถสกัดกั้นอันตราย อันจะมีมาแต่ทิศนั้น ๆ. นี่เป็นพระกรรมเทศนา ที่พระศาสดาประทาน แก่สังคาลมาณพ เปลี่ยนการไหว้ทิศตามลัทธิเดิม เป็นการทำกรรมยะ แก่บุคคลนั้น ๆ อันมีรอบด้าน. สังคาลมาณพได้ฟังพระกรรมเทศนา ได้ศรัทธาและเลื่อมใส กล่าวคำสรรเสริญพระกรรมเทศนาแล้วแสดง ตนเป็นอุบาสก ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะตลอด ชีวิต จำเดิมแต่นั้น.

ทรงแสดงวิธีทำเทวดาพลี

การสังเวทเทวดา เป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของพวกอริยกะ ในครั้งพุทธกาล พวกนั้นยังนับถือเทวดาเป็นองค์ ๆ ทั้งที่ให้ดีทั้งที่ให้ ร้ายหรือเป็นที่สองอย่าง. สังเวทเทวดาที่ให้ดี เพื่อให้มีเอ็นดูยิ่งขึ้น สังเวทเทวดาที่ให้ร้าย เพื่อไม่ให้คิดร้าย สังเวทเทวดาผู้เป็นทั้งสอง อย่าง เพื่อมีกัลยาณจิต. เครื่องสังเวทย่อมเป็นชนิดอนุโลมตาม เทวดาผู้รับ. เทวดาใจดี เครื่องสังเวทย่อมเป็นเป็นขนมนมเนยและ ผลไม้, เทวดาใจร้าย เครื่องสังเวทย่อมเป็นมังสะโลหิตแห่งสัตว์. การสังเวทในปุณแรก คงทำแก่ธาตุนั้น ๆ เช่นสังเวทนางพระธรณี คงวางเครื่องสังเวทไว้ตามพื้นดินหรือใต้ต้นไม้ ที่กลายมาเป็นสังเวท รุกขเทวดา. สังเวทนางพระคงคา คงทิ้งหรือลอยเครื่องสังเวทใน แม่น้ำ กลายมาเป็นลอยกะบาน. สังเวทพระเพลิง ได้ยินว่าเอาเครื่อง สังเวททิ้งเข้าในกองเพลิง เป็นวิธีบูชาขัย. สังเวทพระอินทร์ คงตั้ง

เครื่องสังเวชนศาลเพียงตา. สังเวชพระยม คงจัดเครื่องสังเวชเป็น
กะบานตั้งไว้ตามป่าช้า. สังเวชเทวดาอื่น คงทำตามท่วงที. เมื่อมี
เทวรูปขึ้นแล้ว วิธีสังเวชย่อมเปลี่ยนแปลงไป ตั้งเครื่องสังเวชไว้ที่
หน้าเทวรูป. วรรณะผู้ทำการสังเวช ย่อมทำตามฐานะของตน : ที่
เป็นพราหมณ์เว้นจากปาณาติบาต ย่อมไม่มีสังเวชด้วยมังสะโลหิต
สัตว์, ที่ไม่เว้นปาณาติบาต ย่อมสังเวชด้วยของไม่เลือกชนิด.

ครั้งหนึ่ง พระศาสดาเสด็จจาริกไปถึงบ้านปาฏลิกามในแคว้นมคธ
ในคราวนั้น สุนิขพราหมณ์และวัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์
มาอยู่ที่นั่น กำลังสร้างนครเพื่อป้องกันพราหมณ์ มหาอำมาตย์นั้น
มาเฝ้า เชิญเสด็จรับภัตตาหารที่เมืองใหม่นั้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์
ทรงรับนิมนต์แล้วเสด็จไปสู่โรงเลี้ยงของสองมหาอำมาตย์นั้น, เขา
อังกาสพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาหารอันประณีต
ด้วยมือของตนเอง. พระสงฆ์นั้นเสด็จแล้ว พระศาสดาทรงอนุโมทนา
ด้วยคาถา มีคำว่า "ยสุมี ปเทเส กปะเปติ วสั ปณิทธิชชาติโย"

เป็นต้น มีความว่า "กุลบุตรผู้มีชาติแห่งบัณฑิต สำเร็จการอยู่ใน
ประเทศที่ใด พึงนิมนต์พรหมจารีผู้มีศีลสำรวมดีให้ฉัน ณ ที่นั่นแล้ว
อุทิศทักษิณาเพื่อเทวดาผู้สิงสถิต ณ ที่นั่น, เทวดาทั้งหลายนั้น อัน
กุลบุตรนั้นบูชาแล้ว ย่อมบูชาตอบ, อันกุลบุตรนั้นนับถือแล้ว ย่อม
นับถือตอบ, แต่นั้นย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยเมตตา คุณมารดา

กับบุตร, กุลบุตรอันเทวดาอนุเคราะห์แล้ว ย่อมเห็นผลอันเจริญ
ทุกเมื่อ."

ด้วยคานานี้ ทรงแนะนำวิธีทำเทวดาพลีด้วยบริจาทานแล้วอุทิศ
ส่วนกุศลไปถึง เป็นอันว่าไม่ทรงอำนวยความสะดวก. ในคานานี้ กล่าว
ถึงเฉพาะเทวดาผู้สังกต ๓ ที่อยู่ เรียกว่าวัตถุเทวดา, แต่พึงเข้าใจ
ว่า ทรงวางไว้เป็นแบบสำหรับทำเทวดาพลีทั่วไป. จริงอย่างนั้น ใน
บางสูตรตรัสถึงการทำสักการะแก่เทวดาผู้รับพลี เรียกว่า "**พลีปฏิภุ-**
คาหกาเทวดา" ไม่นิยมโดยความเป็นกิจอันอริยสาวกผู้ครองเรือน
จะพึงทำประการหนึ่ง, โดยนัยนี้ ทำอุทิศเทวดาที่เขาเคยสังเวชได้
ทั้งนั้น. ในกาลก่อน ได้ยินคนแก่กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปถึงพระยายม
ก็มี.

พระศาสดาทรงอนุโมทนาแล้ว เสด็จจากที่นั้น, สองมหาอำมาตย์
ตามส่งเสด็จ. เสด็จข้ามแม่น้ำคงคาจาริกต่อไป. สองมหาอำมาตย์
นั้นตั้งชื่อประตูที่เสด็จออกไปว่า โคตมทวาร ตั้งชื่อท่าที่เสด็จข้ามว่า
โคตมติฎฐะ. เมืองใหม่ก็คือเมืองปาฏลิบุตร ภายหลังตั้งเป็นพระนคร
หลวงในรัชกาลแห่งพระวงศ์โมริยะออกชื่อมาก ครั้งอโศกราชกาล.

พระศาสดาตรัสชมถิ่นฐานที่ปลูกสร้างอันได้จังหวะ ได้ระเบียบ
เรียบร้อย ทรงพยากรณ์ไว้ว่าจักเป็นยอดนคร เป็นที่ประชุมสินค้า

ตลอดกาลเป็นที่อยู่แห่งหมู่ोरิยะ และตลอดกาลที่เป็นทำเลแห่ง
พาณิชยกรรม, อันตรายอันจะพึงมีแก่เมืองปาฏลิบุตรนั้น สามประการ
โดยเพลิงไหม้บ้าง โดยน้ำท่วมบ้าง โดยแตกกันเองบ้าง.

ด้วยการทรงแสดงวิธีทำเวทตพถิอย่างนี้ พึงเห็นว่า มิได้ทรง
เปลี่ยนความเห็นเนื่องด้วยเวทตพถิของเดิม เป็นแต่ทรงเปลี่ยนวิธีทำให้
สำเร็จประโยชน์ดีขึ้นกว่า โดยสมควรแก่เวลาแรกประกาศพระศาสนา
ที่ต้องค่อย ๆ คัดอหัยาศัยของคน, คัดค้ำันตะบันไปเช่นสมณพราหมณั
เจ้าลัทธิโดยมาก ยากที่จะทำสำเร็จ. พระศาสดาทรงแสดงวิธีทำ
เวทตพถิ ทรงผ่อนผันอนุโลมตามกาลเทศะด้วยประการอย่างนี้.

ตำบลที่เสด็จจาริกและประทับ

ในเวลาทรงบำเพ็ญพุทธกิจในมคธชนบทนั้น เสด็จประทับ ณ
กรุงราชคฤห์มากกว่าตำบลอื่น, มิใช่แต่เท่านั้น กรุงราชคฤห์ดูเหมือน
เป็นใจกลายแห่งจังหวัด ที่ประดิษฐานพระศาสนา ครั้งประณมโพธิกาล
พระอัสสชิ ที่พระสารีบุตรครั้งยังเป็นปริพาชกได้พบที่เววบิณฑบถ
อยู่ และพระสาวกผู้เข้ามาหาสันนิบถ ที่พระศาสดาก็มากรุงราชคฤห์ คือ
พระอัสสชิ ที่พระสารีบุตรครั้งยังเป็นปริพาชกได้พบที่เววบิณฑบถ
ปาฏิโมกข์นั้น, แม้พระศาสดาเอง เสด็จจาริกไปข้างไหน ๆ แล้วก็
เสด็จกลับกรุงราชคฤห์เหมือนกัน, ดังมีระยะทางในคัมภีร์ขันธกะ คือ
มหาวรรคและจุลวรรคพระวินัยอันชักมาแสดงไว้ข้างหน้า. พุทธา-
ธิวาสคือที่เสด็จอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ ปราภฏฐิเอนิทถนแห่งพระสูตร

ทั้งหลายนั้น คือเวฬุวนาราม สวนไม้ไผ่ที่พระเจ้าพิมพิสารถวายเป็น
สังฆารามเมื่อครั้งเสด็จถึงคราวแรก เสด็จประทับมากกว่าแห่งอื่น,
ชีวภัมวัน ไพรมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจจ์, เขาคิชฌกูฏ มี
ระบุดานเป็นพิเศษไว้ในบางสูตรว่า ถ้าสูกรชาติ, เขาอิสิคิลิ ตำบล
กาฬสีลา, เขาอินทกฏ, ตโปทาราม, เจ็อมชื่อสปีโสนทิกา ณ ป่า-
สิตวัน, มิคทายวัน คือป่าเนื้อ ณ ตำบลมัททกัจฉิ, ๘ แห่ง. ระบุดานไว้
ในมหาปรินิพพานสูตร ต่างจากชื่อข้างต้น คือ โคตมนิโครธ, โจร-
ปปาตะ คือเหวที่ทิ้งโจร, ถ้าสัตตบรรณคูหาแห่งเขาเวภาระ, ๓ แห่ง
ศิริเป็น ๑๒ ตำบล ทั้งลัญจิวัน ดงตาลรุ่นที่ประทับเมื่อคราวแรก.
ตำบลอื่นจากกรุงราชคฤห์ ได้เสด็จเมืองอันธกวินทะ, เมืองมาตุลา,
ขานุมัตตคาม ประทับ ณ อัมพลัญจิกา, อัมพลันทคาม ประทับ
ณ ถ้าอินทสาล เขาเวทียกะ, พราหมณคาม ชื่อปัญจศาลา, เมือง
ทักขินาคีรี ประทับ ณ พราหมณคาม ชื่อเอกนาลา, รวม ๖ ตำบล
ในเวลาเสด็จจาริกในอังคชนบท เสด็จจัมปานคร ประทับ ณ ฟังสระ
โปกขรณิชื่อคัคครา และเสด็จอัสนปุณนิคม ชื่อปัญจศาลา, เมือง
อังคะตอนเหนือแม่น้ำมहिขึ้นไป ได้เสด็จแต่อาปนนิคม. รวมตำบล
ที่ได้เสด็จในอังคะเพียง ๓ แห่งเท่านั้น, ในเวลาเสด็จตำบลเหล่านี้ ได้
ประทานพระธรรมเทศนาแก่ภิกษุสงฆ์บ้าง แก่คฤหัสถ์บ้าง ตาม
สมควรแก่อัตตูปปัตติ คือเหตุเกิดขึ้นแห่งเรื่องความ และทรงบัญญัติ
สิกขาบทบ้าง ประทานพระพุทธานุญาตเป็นธรรมเนียมบ้าง แก่ภิกษุ

สงฆ์ตามสมควรแก่นิทานและปกรณ คือเหตุให้ผลและเป็นเครื่องทรง
พระปรารภทำพุทธกิจส่วนนี้.

ระยะทางเสด็จ

ในที่นี้ เห็นควรกล่าวถึงระยะทางเสด็จมาเสด็จไปไว้ด้วย บางที
จักเป็นประโยชน์ในการเรียงลำดับแห่งพุทธประวัติมีขณิกภาคนี้ นี้
ในคราวนี้ยังไม่ตลอด. จักจับกรงราชคฤห์เป็นท่ามกลาง. ลำดับที่
ซึกมาจากคัมภีร์ชั้นชกะพระวินัย จักเรียงไปตามนั้น, แต่พึงรู้ว่า
จักเอาระยะทางตอนหนึ่ง ๆ ร้อยเข้าลำดับกันตามกล่าวก่อนกล่าวหลัง
คงไม่ได้ จำจะสอดส่องดูให้รู้ตระหนักรก่อน.

ระยะทางเสด็จมา

จากคยาในคราวประณม, จากสาวตติ ๒ เทียว, จากอาฬวี,
จากโกสัมพี.

ระยะทางเสด็จไป

จากราชคฤห์ สู่ทักขินาคีรี ๒ เทียว ; สู่กบิลพัสดุ์; สู่โจทนา-
วัตถุแล้วกลับ; สู่สาวตติ ๓ เทียว กลับ ๑ เทียว; สู่พาราณสี ๒
เทียว: เทียวแรกต่อภัททิยะ สาวตติ แล้วกลับ, เทียวหลังต่ออันธก-
วินทะ สาวตติ ; สู่ปาฏลิกาม, โกฏิกาม, เวสาลี, ภัททิยะ, อังคุตตราประ,
กุสินารา, อาตุมา, สาวตติ; สู่เวสาลี ๓ เทียว : เทียวแรกต่อพาราณสี
สาวตติ, เทียวที่ ๒ ต่อภคคะ สาวตติ, เทียวที่ ๓ ต่อสาวตติ กิฎาكير
อาฬวี แล้วกลับ.

ปริเฉทที่ ๑๐

เสด็จสักกชนบท

พรรณนาถีน

สักกชนบทนั้น มีบาลีบางสูตรระบุไว้ชัดเจนว่า รวมอยู่ในโกศลชนบท ดังชักมากล่าวแล้วในพุทธประวัติตอนต้น แต่รู้กันมาตามอรรถกถาว่าเป็นอาณาจักรตั้งเป็นอิสระ จักกล่าวผินไปก็ไม่ตลอด เพราะได้เรื่องจากบาลีเหล่านั้น ไม่พอจะเรียงเป็นเรื่องต่างออกไป และในบาลีบางแห่งเรียกศากยะบางองค์ว่า ศากยราชา,* บางที่อยู่ใต้อำนาจโกศล บางครั้งตั้งเป็นอิสระบางคราวก็ได้, อย่างไรก็จะมีเจ้าครองเป็นประเทศราช ทั้งมีเรื่องเฉพาะในชนบทนี้เป็นส่วนหนึ่ง จึงแยกกล่าวต่างหาก.

สักกชนบทนั้น สันนิษฐานตามชื่อคณะศากยะที่พบในบาลีแห่งเป็น ๓ นคร คือคนรกสิบพัศธุ์ ๑ คณะศากยะชวานครนี้เรียกว่า "กาปิลวตฺถวา สกฺกา" แปลว่าพวกศากยะชาวบิลพัศธุ์, นครวิธัญญา ๑ คณะศากยะชวานครนี้เรียกว่า "เวธญฺญา สกฺกา" แปลว่าพวกศากยะชาววิธัญญา, นครโคธาพี ๑ คณะศากยะชวานครนี้เรียกว่า "โคธาพฺยา สกฺกา" แปลว่าพวกศากยะชาวโคธาพี

๑. สกฺยราชา. วิ. จุลล. ๗/๑๕๗. ๒. ที. มหา. ๑๐/๑๕๑. ๓. เวธญฺญา นาม สกฺยา. ที. ปา. ๑๐/๑๒๘.

แต่ในสตรีเรียกโคธาทั้งนครทั้งพวกชวานคร, นับนคร โกวิยะเข้าด้วย เป็น ๔ นคร ในมหาปรินิพพานสูตรเรียกชวานครนี้ ผู้ขอส่วนแบ่ง พระสารีริกธาว่า "รามคามกา สกุกา" แปลว่าพวกศาकยะชวาน รามคาม ได้ความว่า พวกโกวิยะ ก็นับเนื่องในพวกศาकยะนั่นเอง, โดยนับ รามคามคงเป็นเมืองหลวงของพวกนี้ และในบางสูตรเรียก เทวทหะเป็นแต่ณิกม มาสมเข้ากับนัยมาในมหาปรินิพพานสูตร. ขอ ช่วยเกล้าว่า ระยะเวลาในระหว่างประสูติและปรินิพพานห่างกันถึง ๘๐ ปี และในตอนหลัง สักกชนบทถูกวิทูทกะผู้ครองโกศลยกทัพมาย่ำยี ระส่ำระสาย. เมืองหลวงของพวกโกวิยะย้ายมาตั้งมีรามคามในคราว นั้นก็ได้ เช่นย้ายราชธานีแห่งมครมาตั้งที่เมืองปาฏลิบุตรในภายหลัง. การปกครองเป็นอย่างไร ได้กล่าวแล้วในตอนต้น, ในปริเฉทนี้ กล่าวเฉพาะที่พบต่างออกไปเป็นส่วนเพิ่มเติม. ชนบทนี้มีแม่น้ำโรหิณี ไหลผ่าน มีแดนจดกับโกศลและวัชชี ตามเรื่องอันกล่าวในปริเฉทนี้ จดกับมครด้วย.

ข่าวเสด็จสักกชนบทนี้ มีเป็นเรื่องราวที่เฉพาะที่นครกบิลพัสดุ์ ในที่อื่นก็มีเพียงสักว่าเป็นนิทานแห่งสูตรอันตรัสเทศนา เรื่องอันจะฟัง กล่าวต่อไป จึงเป็นเรื่องที่นครกบิลพัสดุ์ทั้งนั้น.

๑. โคธา สกุก. ส. มหา. ๑๕/๔๖๖. ๒. รามคามาก โกวิยา. ที. มหา. ๑๐/๑๕๒. อนึ่ง ในจาคุมสูตร แสดงคณะศาकยะ อีกหนึ่งชื่อว่า จาตุเมยฺยกา สกุกยา แปลว่า พวกศาकยะชวานจาคม (ม.ม. ๑๓/๑๕๕).

เสด็จนครกบิลพัสดุ์ชาติภูมิในครั้งพระพุทธบิดา

เสด็จนครพัสดุนั้น ในครั้งพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา

ยังทรงพระชนม์อยู่บ้าง ในครั้งพระเจ้ามหานามสากยะ ผู้โอรส

อมิโตทนมสากยะเป็นผู้ครองนครบ้าง. พระอรรคกถาจารย์กล่าวการ

เสด็จครั้งแรกในประณมโพธิกาล ต่อจากเสด็จกรุงราชคฤห์ครั้งประณม

บ้างก็กล่าวนิยามลงไปว่า ในฤดูแล้งแห่งปีตรัสรู้ตัวเอง คุณาเสด็จ

ประกาศพระศาสนาในแควงมคชนบทนั่นเองมากกว่า, พระอรรค-

กถาจารย์คงนึกตะจิตตะขวงในการที่ยังมิได้โปรดพระพุทธบิดา จึงรีบ

จัดให้เสด็จเพื่อเสร็จพุทธชูระ, แต่มีหลักฐานว่า ไม่ได้รีบเสด็จ คือ

ในคราวเสด็จนั้น ได้ทรงอนุญาตสามเณรบรรพชาเป็นครั้งแรก ด้วย

โปรดให้พระสารีบุตรบรรพชาราหุลกุมารเป็นสามเณร, พระพุทธา-

นุญาตนั้น ได้มีเรื่องทรงเลิกศิษณคมนุสัสมปทาแล้ว ครั้งทรงเปลี่ยน

วิธีอุปสมบทให้สงฆ์ทำ ด้วยยุติจตุตถกรรม, และผู้ควรรับบรรพชา

ในคราวแรก ๆ ต้องมีอายุครบ ๑๕ ปี, ในคราวที่ว่าเสด็จนั้น ราหุล-

กุมารมีชนมายุเพียง ๗ ปีเท่านั้น พระอรรคกถาจารย์ไม่ได้เฉลียวถึง

ข้อเหล่านี้. อย่างไรก็ตามเสด็จนครกบิลพัสดุ์จากกรุงราชคฤห์ ได้มี

คราวหนึ่ง, เล่าเรื่องเสด็จคราวแรกโดยอรรคกถาจารย์ดังนี้ :-

พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบว่ พระศาสดาทรงบรรลุพระสัมมา

สัมโพธิญาณแล้ว เสด็จจาริกแสดงธรรมสั่งสอนบรรพชิตและคฤหัสถ์

มาโดยลำดับ บัดนั้นเสด็จประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์. มีพระราชา-

ประสงค์จะทรงได้เห็น ตรัสเห็นกาพุทธายีอมาตย์ให้ไปเชิญเสด็จ. กาพุทธายีผู้นี้ ท่านว่าเป็นสหชาติเกิดในวันเดียวกันกับพระศาสดา เป็นผู้คุ้นเคยกันมาแต่ยังเยาว์. กาพุทธายีกราบถวายบังคมลาบวชด้วย ทรงอนุญาตตามใจ แต่อย่างไรก็จงเชิญเสด็จพระศาสดามาให้ได้. มีเรื่องเสริมว่า ก่อนแต่ทรงใช้กาพุทธายี ได้ทรงใช้อมาตย์อื่นไปเชิญเสด็จถึง ๕ นาย โดยลำดับกัน ทุกรายไปถึง ยังไม่ทันได้กราบทูลอาราธนาได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วสำเร็จพระอรหัตต์เป็นเอหิภิกขุแล้ว เลยเพิกเฉยเสีย, พระราชาเห็นหายไป ในวาระที่สิบได้ทรงใช้กาพุทธายี. เรื่องเช่นนี้เป็นตามเคยของพระอรธกถาจารย์ ท่านมุ่งจะยกย่องข้างหนึ่ง กดอีกข้างหนึ่งลงไป เช่นในเรื่องนี้ มุ่งจะยกย่องกาพุทธายีว่าเป็นผู้กตัญญูกตเวที สำเร็จพระอรหัตต์แล้วยังไม่เฉยเสีย ได้กราบทูลเชิญเสด็จพระศาสดาไปกรุงกบิลพัสดุ์ ให้สมพระราชประสงค์ของพระเจ้าสุทโธทนะเจ้าของตน ยังกิจแห่งทูตให้เสด็จ กล่าวเท่าที่เรื่อง เกรงผู้อ่านผู้ฟังจะรู้ไม่ถึง จึงเสริมเรื่องเข้า กลายเป็นให้ร้ายมากกว่าหมายให้เป็นดี. ข้าราชการในกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นผู้ไม่จงรักภักดีในเจ้าของตน เห็นแต่ประโยชน์ตนถึง ๕ ใน ๑๐ นครจักตั้งอยู่ได้อย่างไร. พระอรหัตต์มีใจเฉยเรื่อยไม่นำพาถึงใคร ๆ แม้เคยทำอุปการะด้วยเมตตากรุณา มีจำนวนถึงเท่านั้น พระศาสดาจักทรงประดิษฐานพระพุทธรูปขึ้นได้อย่างไร. กลับเข้าหาท้องเรื่องต่อไปอีก กาพุทธายีไปถึงกรุงราชคฤห์แล้ว ไปสู่เวฬุวนาราม, เวลานั้น

พระศาสดากำลังทรงแสดงธรรมเทศนาแก่พุทธบริษัท ฟังธรรมแล้ว บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยบริวาร ขอประทานและได้รับพระพุทธานุญาตเป็นเอหิภิกขุ. พระกาพุทธายีรอยู่สัก ๗-๘ วัน พอสิ้นฤดูเหมันต์ เป็นวสันตสมัย ข้าวเกี่ยวเสร็จแล้ว มีพื้นดินเดินได้ หญ้าอ่อน ๆ คลุม ป่าไม้กำลังผลิบานเปลือยดอกออกผลร่มรื่น, ท่านกราบทูลเชิญเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อยังมโนรถแห่งพระพุทธรูปให้สำเร็จ, พระศาสดาก็ทรงรับอาราธนา.

พระอรรถกถาจารย์คำนวณกาลตั้งแต่ตรัสรู้ จนพระกาพุทธายี ฆราวาสมากราบทูลเชิญเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ว่า ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว เสด็จอยู่ ณ ป่าอิสิปตนะตลคคปรรษาแรก ออกปรรษาแล้ว เสด็จจรุเวลา ทรงทรมานชฎิลสามคมพี่น้องเพื่อให้ละทิฏฐิมานะอยู่ ๓ เดือน เสด็จถึงกรุงราชคฤห์ในดิถีเพ็ญแห่งปัสสมาส เสด็จอยู่ ณ ที่นั้น ๒ เดือน ตั้งแต่ออกจากพาราณสี สิริเป็น ๕ เดือน. ระยะทางในระหว่างกรุงราชคฤห์ในดิถีเพ็ญแห่งปัสสมาส เสด็จอยู่ ณ ที่นั้น ๒ เดือน ตั้งแต่ออกจากพาราณสี สิริเป็น ๕ เดือน. ระยะทางในระหว่างกรุงราชคฤห์และนครกบิลพัสดุ์ ในเรื่องนี้ว่า ๖๐ โยชน์. เดินอย่างปกดิวันละ ๑ โยชน์ ๒ เดือนถึง, เดินวันละเท่านี้มีในปกรณ์ ในเรื่องนี้เองก็มี, เดินอย่างรีบวันละ ๒ ประโยชน์ ๑ เดือนถึง. ข้าวตรัสรู้ พระเจ้าสุทโธทนะคงได้ทรงทราบจากพวกพาณิชนำไปลือ. คนพวกนี้มีสินค้าไปด้วย คงเดินตามสบาย ๒ เดือนถึง. กาพุทธายีไปด้วยราชการคงเดินอย่างรีบ ๑ เดือนถึง. รวมระยะทางไปมา ๓ เดือน. และพวกพาณิชคงออกจากกรุงราชคฤห์ เมื่อพระศาสดาเสด็จถึงหลายวันแล้ว

๑. ฤดูในไม้ผลิ ต่อจากฤดูหนาวไม่ใช่ฤดูฝน (ตามสุริยคติ)

ไปถึงแล้วบอกเล่า กว่่าข่าวจักเข้าพระโสดพระเจ้าสุทโธทนะ วันก็
คงเปลื้องเข้าไป, กาพุทธาภิไ้ไปถึงแล้วบวชแล้ว รอยู่อีก ๗-๘ วัน
รวมวันเหล่านี้เข้าบวกกับวันเดินทาง จักมาออกไปอีก. ถ้าบวช
ระยะเวลาเดินทางของอมาตย์อีก ๕ นาย และระยะเวลาที่พระเจ้า
สุทโธทนะทรงรอกอยฟังเห็นหายไป แล้วตรัสใช้คนใหม่ไปอีกใน
ระหว่าง ๆ น่าจะต้องเติมอีกไม่น้อยกว่า ๑๘ เดือน เป็นอันไม่ได้
เสด็จในแล้วนั้นแน่.

พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์
ทรงพระดำเนินวันละ ๑ โยชน์ มีกำหนดว่าสองเดือนจักเสด็จถึง
พวกสากยะทราบข่าวล่วงหน้าแล้ว เลือกลงได้นครารามจัดไว้เป็นที่
ประทับในวันเสด็จถึง จัดขบวนคนออกไปรับเสด็จ เชิญเสด็จเข้า
นคร. ครั้นถึงแล้ว พวกสากยะผู้เจริญชนมาบูชา ถือมานะไม่ถวาย
อภิวัตน์, พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่่า พระศาสดาทรงแสดงอิทธิ-
ปาฏิหาริย์ในอากาศ คุจว่่าโปรยละอองพระบาทลงเหนือศีรษะ, พระ
เจ้าสุทโธทนะทรงเส้อมไสถวายอภิวัตน์ก่อนแล้ว พวกสากยะเหล่านั้น
ยอมพลอยทำตาม ถ้าถือเอาความเพียงว่่า พระศาสดาทรงแสดง
อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือตรัสเทศนาเป็นมห้ศจรรย์ แสดงให้เห็นให้
สมาทานให้อาจหาญให้ร่าเริง ทำพวกสากยะเหล่านั้นให้สิ้นมานะ
ยอมนับถือความเป็นใหญ่ของพระองค์เหนือตน คุจว่่าทรงแสดงอิทธิ-
ปาฏิหาริย์ในอากาศ จักพอฟังได้.

ในบาลีได้กล่าวถึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนทิกฐิมานะของพวกพราหมณ์ผู้เฒ่าจนยอมนับถือ มีหลายแห่ง ในเรื่องนี้น่าเป็นเช่นกัน. การประชุมสภาของศรีบเสด็จในวันนั้น เป็นมหาสันนิบาตเรียกญาติสมาคม ทุกองค์จากพระศาสดามาเป็นช้านาน ได้เห็นแล้วเกิดปิติชื่นบาน ท่านแสดงโดยนัยว่าฝนโบกขรพรรษตกลงมาให้ชุ่มชื่นทั่วกัน. ฝนโบกขรพรรษนั้น ว่าสีแดง เมื่อตกลงมา ผู้ใดปรารถนาย่อมเปียก ผู้ใดไม่ปรารถนาย่อมไม่เปียก เม็ดฝนกลิ้งหล่นจากกายดุจหยาดน้ำจากใบบัว. พรรณนาอย่างนี้ ชะรอยจะออกจากศัพท์โบกขร คือบัวน้ำเอง. พระศาสดาตรัสเวสสันดรชาดก ชักเรื่องเก่ามาแล้วเปรียบ.

ในวันเบื้องหน้าแต่วันเสด็จถึง ท่านนับเป็นวันที่ ๑ เวลาเช้าพระศาสดาเสด็จภิกขาจารตามถนน เกิดอลหม่านกันขึ้น เพราะเห็นขัตติยะลงเที่ยวขอภิกขา. ความขื่อนี้เป็นไปได้. อันพวกขัตติยะยอมอาศัยศัสตราวุธเป็นอยู่, พวกพราหมณ์ออกเที่ยวภิกขาจารเป็นอยู่. พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบข่าว เสด็จตามไปเชิญเสด็จกลับพระศาสดาทรงแสดงการเที่ยวภิกขาจารว่า เป็นกิจวัตรของสมณะทรงชกคาถาเป็นเครื่องเตือนใจสมณะมาตรัสมีความว่า ไม่พึงประมาทในบิณฑบาต พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ผู้ประพฤติธรรมยอมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกอื่น. ท่านว่าพระราชชาติทรงบรรลुพระโศคาปิตติผล ด้วยทรงสดับคาถานี้, ช่าง่ายคายจริง ๆ การ

บรรลุนิยามธรรมที่นี้ ไม่ต้องฟังอนุပ္พพิภพอกจิตมาก่อนเหมือน
เรื่องมาในบาลี.

ปริเฉทที่ ๑๑

เสด็จโกศลชนบท

พรรณนาถิ่น

โกศลชนบทนั้น อยู่ในเขตมัธยมชนบท ตั้งอยู่ในภาคแห่ง
ชมพูทวีปตอนเหนือ รวมกาฬิชนบทอันอยู่จดด้านใต้เข้าเป็นมหา-
อาณาจักรเดียวกัน, ในบางสูตรว่าสักกชนบทก็รวมอยู่ในโกศลชนบท
ดังชักมากล่าวแล้วในพุทธประวัติตอนต้น อันกล่าวถึงชนบทนั้น.
โกศลชนบท มีกรุงสาวัตถีเป็นพระนครหลวง, กาฬิชนบทลิ้นคร-
พาราณสีเป็นเมืองหลวง รวมอยู่ใต้ปกครองแห่งกษัตริย์ ทรงอำนาจ
สิทธิ์ขาดองค์เดียวกัน มีราชอิสริยยศเป็นมหาราชหรือราชาธิราช
ในสมัยที่พระศาสดาเสด็จถึงคราวประณม พระเจ้าปเสนทิทรงปกครอง
โกศลชนบทนั้น โดยอนุমানตามระยะทางเสด็จพุทธจาริกบ้าง โดย
ประการอื่นบ้าง จดกรุงชนบท หรือแดนเขาหิมพานต์ในด้านเหนือ จด
วัชชีชนบทในด้านตะวันออกหรือเฉียงใต้ จดอังคชนบทอันสมบทกับ
มคธชนบทในด้านใต้ ยังจดกับภคคะชนบทด้วย แต่ไม่มีเงื่อนไข
กำหนดว่าในด้านด้านไหน ในระยะทางเสด็จไม่ได้กล่าวว่าจดกับสักก-
ชนบทเลย มีแต่ว่า "เอกั สมยั ภควา โกสเลสุ จาริกั จรมาโน
เยน กปิลวัตถุ ตทวสริ" แปลว่า "สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค
เสด็จจาริกในโกศลชนบท เสด็จถึงนครกบิลพัสดุ์" ดังนี้ (ติงสุตฺตฺร

หน้า ๓๖๒*) ะรอยพระธรรมสังคากาจารย์ ผู้กล่าวพระวินัยและผู้กล่าวอังคุตตรนิกาย ลงความว่า สักกชนบทนั้นรวมเข้าอยู่ในโกศลชนบท. ขอช่วยแก้สักหน่อยว่า เหมือนประเทศเดนมาร์ค สวีเดน นอเวย์ ต่างเป็นเอกราชย์ เรียกร่วมกัน แสคนดินาเวีย. กรุงสาวัดดีตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำอจิรวดี, พาราณสีตั้งอยู่ในลุ่มน้ำเนรัญชรา เข้าใจว่าแม่น้ำโคธาวารียอมไหลผ่านอาณาจักรนี้.

อนาถปิณฑิกะสร้างเซตวัน

ในกรุงสาวัดดีมีคฤหบดีผู้หนึ่ง ชื่อสุทัตตะ ได้เนรมิตตกนามว่า อนาถปิณฑิกะ แปลว่าก่อนข้างสำหรับคนอนาถ. ได้ยินว่า เขาเป็นคฤหบดีมหาศาล คือเป็นเศรษฐีมั่งมีมาก มีใจบุญตั้งโรงบริจาคทานแก่มหาชน พวกคนอนาถาหาที่พึ่งมิได้ ได้อาศัยอาหารในโรงทานของเขาเลี้ยงชีวิต เขาจึงได้เนรมิตตกนามอย่างนั้น เรียกกันมาจนไม่มีใครเรียกชื่อตัว. อนาถปิณฑิกะเป็นที่ผู้เกี่ยวข้องกับราชคหเศรษฐีด้วยได้กนิเป็นภรรยา. ในคราวที่พระศาสดาเสด็จประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ อนาถปิณฑิกะมาสู่พระนครนั้นด้วยฐานะบางอย่าง พักอยู่ในสำนักราชคหเศรษฐี. วันนั้นราชคหเศรษฐีนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขเพื่อฉันในวันพรุ่ง สาละวันสังฆาตกรรมกรให้เตรียมทำอาหารมีประการต่าง ๆ. อนาถปิณฑิกะนึกว่า เมื่อเรามาถึงในคราวก่อน ๆ ท่านคฤหบดีผู้นี้ พักการงานทั้งปวงไว้

ต้อนรับปราศรัยกับเราอย่างเบิกบาน แต่ในครั้งนี่ ท่านเฉยเสีย มัว
สั่งบ่าวให้หุงข้าวทำกับข้าวของกินอย่างชุลมุน ชะรอยจะมีการสมรส
หรือบูชามหาชัย หรือเชิญเสด็จพระเจ้าพิมพิสารกับพลนิกายมาเลี้ยง
ในวันพรุ่ง. ฝ่ายราชคหกษัตริย์สั่งการเสร็จแล้ว มาต้องรับอนาถ-
ปิตุทิกะตายเคย. อนาถปิตุทิกะจึงยกเอาการที่คาดคะเนนั้นขึ้นถาม.
ราชคหกษัตริย์บอกว่า มิได้ปรารถนาจะทำการสมรสหรือเชิญเสด็จ
พระเจ้าพิมพิสารมาเลี้ยง แต่เรียกว่าทำมหาชัยได้อยู่ คือได้นิมนต์
พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อนั้นในวันพรุ่ง. อนาถ-
ปิตุทิกะ ได้ยินเสียงออกพระนามพระพุทธเจ้าตกตลิ่ง ย้อนถามให้
ราชคหกษัตริย์ปฎิญาณว่า ได้กล่าวออกพระนามพระพุทธเจ้าถึงสาม
ครั้ง แล้วพูดออกมาว่า แม้เพียงเสียงว่าพระพุทธเจ้าเท่านั้น ก็ยังยาก
ที่จะได้ฟังในโลก แต่นั่นใครจะได้เฝ้าพระศาสดาแต่ราชคหกษัตริย์
ห้ามว่า ไม่เป็นเวลาที่เหมาะสมจะเฝ้า. พรุ่งขึ้น ก่อนภัตตกาล อนาถ-
ปิตุทิกะรีบไปเฝ้าพระศาสดา ณ สิตวัน ได้ฟังอนุพุทพิกถาและจตุรา-
ริยสังแล้วได้ธรรมจักขุ ที่ท่านว่าบรรลुพระโสดาปัตติผล กราบพูล
ประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ
ตลอดชีวิต.

(ทรงไว้ที่ค้นได้เพียงเท่านี้.)